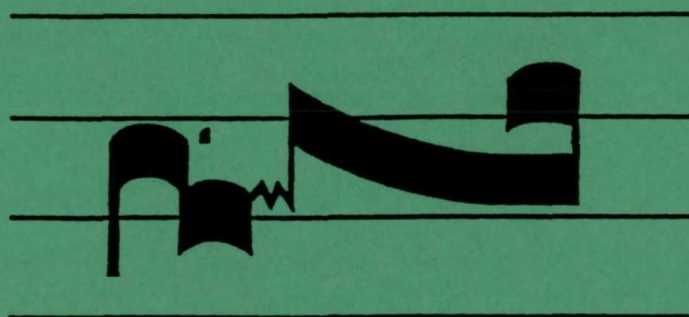

Hymnologiske Meddelelser

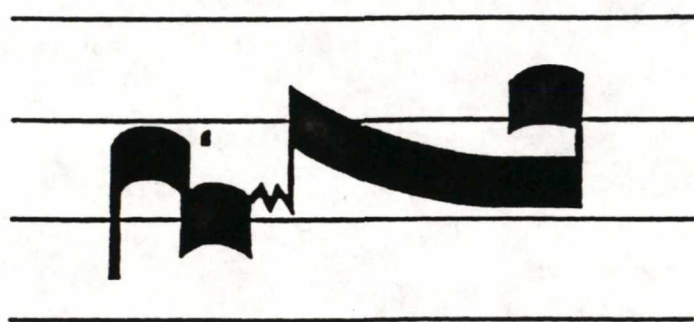

Petter Dass i 350-året

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

26. årg. december 1997 nr. 4

Hymnologiske Meddelelser

Petter Dass i 350-året

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

26. årg. december 1997 nr. 4

Den Anden Sang
Helligt vorde dit Navn

Siungis under sin egen Melodie.

Erre GUD! Dit dyre Navn og Ære
Over Verden høyt i Savn maa være,
Og alle Siæle, og alle Træle
Og hver Geselle de skal fortælle
Din Ære.

2.

Det er smugt og kaasteligt at høre,
At mand GUD sin' Læbers Pligt monn' giøre;
De dyb' Afgrunder, de grønne Lunder
Skal HErrens Vunder hver Tid og Stunder
Udføre.

3.

Om sig Folk anstille vil saa slemme,
GUDs Navn slet at tie still og glemme,
Saa skal dog Stene og tørre Bene
Ey være seene hands Navn det reene
At fremme.

4.

Ja før GUD sin Ære skal forlise,
Før skal Hav og grommen Hval ham prise,
Samt og Tanteyen, som løber Leyen,
Steenbid og Seyen og Torsk og Skreyen.
Og Niise.

5.

GUD er GUD, om alle Land laa øde,
GUD er GUD, om alle Mand var døde,
Om Folk forsvimler, i HErrens Himler
Utallig Vrimler, som slaer paa Cimler
Hin Søde.

6.

Skulle HErren fattis Bram og Svenne?
See, ti tusind staar for ham og tienne,
Ja tusind gange ti tusind mange,
Hvis smukke Sange med Klang kand prange
Der henne.

7.

Thi for GUD skal alle Knæ sig bøye,
De som boor i Himlene hin' høye,
Og de paa Jorden i Sør og Norden,
Samt Dievlers Orden, som dømt er vorden
Til Møye.

8.

Høyen Hald og dyben Dal skal vige,
Jord og Himmel falde skal tillige,
Hver Bierg og Tinde skal slet forsvinde,
Men HERrens Minde til tusind Sinde
Skal stige.

9.

Vil de Gamle være stiv og sove,
Da skal Børn i Moders Liv GUD love;
De Halte, Lamme, Maal-løse Stamme
Giør og det samme, de Gromme, Gramme
Og Grove.

10.

Naar jeg mig fra Top til Fod betragter,
Ingen Lem paa mig for god jeg agter,
Var de saa smukke som Silke Dukke,
De jo skal bukke med ydmyg Sukke
Og Facter.

11.

Men ô Mennisk' tør du vel det meene?
At GUDs Navn skeer Ræt og Skel allene,
For Præst og Bonde med blotte Munde
Ham love kunde? ney, ingenlunde
Det eene.

12.

HERrens Navn hos os paa Jord kand ikke
Helligis ikkun med Ord og Nikke;
Ney, hvor du svæver og hvor du stræver,
See til du lever, som GUDs Ord kræver
Til Prikke.

13.

Lad dit Lius for Folket smukt saa brende,
At enhver din Dyyd og Tugt kand kiende,
Leev ey begierlig, ey Folk besværlig
Leev from og ærlig mod hver Mand kiærlig
Til Ende.

14.

Had alt det GUD i sit Ord selv hader,
At Vellysten dig paa Jord ey skader,
Sky Synd og Lyder, som GUD forbyder,
Elsk Tugt og Dyder, som dig bepryder
Og bader.

15.

Men vilt du paa Synders Vey henstige,
Og fra Dyden blues ey at vige,
Da dine Lemmer GUDs Navn beskemmer
GUDs Aand bortskremmer og ey forfremmer
GUDs Rige.

16.

Men ô GUD! forhindre sligt at blive!
Hvad som er u-gudeligt fordrive!
At vi vor' Tider mod Synden strider,
Naar Tiden lider, hos dig omsider
At blive!

Fra "PETTER DASS SAMLEDE VERKER", GYLDENDAL NORSK FORLAG, OSLO 1980.

529

T Petter Dass omkr 1704/
Morten Eskesen 1881/□
M Sigvald Tveit 1982

Om al - le mi - ne lem - mer var
om de så høyt i - stem - mer at
fylt av ba - re sang, og sang jeg
det i sky - en klang,
dag og natt, jeg kun - ne ei gjen -
gjel - de med takk Guds ri - kes skatt.

2 Jeg vil min pris frembære,
o store Gud, til deg!
Deg være lov og ære
fordi du kalte meg,
og talte meg blant dem
som ved din store nåde
hos deg har fått sitt hjem.

3 Du har blant oss din kirke
grunnfestet, Herre kjær.
Alt godt du ville virke
i menigheten her.
La her oss i ditt hus
i troskap mot deg vandre
og følge Ordets lys!

4 La livets kilde flyte,
så ingen stanser den!
La folkeslag seg fryde
mens tider farer hen!
La lykkes Jesu navn,
så vi vår vei kan finne
inn i din faderfavn.

5 Vår sang skal deg opphøye,
o Gud, som alt formår,
du ser oss med ditt øye
hvor vi i verden går.
Når vi har endt vår gang,
skal nye røster heves
og synge Sions sang!

Fra NORSK SALMEBOK.

Jubileumsåret for Petter Dass

Jubileumsåret for Petter Dass, 1997, ble blant annet feira med Nordland Teaters stykke: *til Helgeland - en reise med Petter Dass*. Jeg var så heldig at jeg fikk oppleve det stykket under Petter Dass-dagene i Alstahaug. Stykket handla om et blandakor på Helgeland som øvde inn et Petter Dass-program, og hvor en av medlemmene i koret begynte å bry seg mer om tekstene enn det som var normalt, og dermed åpna hun for en samtale mellom vår tid og herr Petter sjøl, som i teaterets verden tok form av at Petter kom på scenen i egne gemyttlige person, og befant seg litt forvirra, men med åpent sinn midt i vår tid.

Det var et gripende stykke fordi det viste oss to ting: For det første: Petter Dass er barn av si tid, og vi er barn av vår tid, fanga i vår egen personlige og private tankekrets uten mulighet til å overskride den. For det andre: Et møte er fundamentalt og krever full overgivelse. Møtet overgår et menneske, det gjør sjøl et spøkelses tilstedeværelse til noe hverdagslig og naturlig. Petter Dass minnet oss først og fremst om det, det var hans storhet i stykket.

Full overgivelse, det er møtets krav. Det er også et velkjent tema eller topos innafor kristen prekenkunst. Men det er ikke et like velkjent actio. Actio eller handlinga eller framføringa innafor kristen prekenkunst er som et blandakor på Helgeland som øver inn et Petter Dass-program. Bare én av medlemmene i koret overgir seg til tekstene. Resten synger vakkert og flerstemt uten å berøres. Slik er det, og slik må det være. Det koster for mye å gi seg over til teksten.

Det er også vanlig praksis i norsk skole at en lærer å lese tekster, men ikke å leve tekster. Det siste er en ukjent metafor i Hernes' markedstilpassa reformskoleprogram. Tilpasning, ikke overgivelse, er vår tids sentralbegrep. Tekstene skal tilpasses elevene, elevene skal tilpasses samfunnet, samfunnet skal tilpasses markedet... osv. Heilt til et medlem i blandakoret smeller notene i golvet: "Hva er det vi står her og synger?" - "Det er kulturarven som vi må holde levende", sier Hernes. - "Nei, så faen!" sier kormedlemmet. - "Dette er..., dette er..., det vi synger her, det er jo heilt..., men hører dere ikke hva vi synger da?" Hun har overgitt seg til teksten, men slett ikke tilpassa seg til samfunnet. Det er da spøkelset Petter Dass dukker opp i egen person. Og på tvers av tilsaldrene kan en skåle i en halvliter øl!

For i teateret kan nemlig vår tids mennesker gripes av tekster og gi seg over i tekstene. Der kan vi se for våre øyne et tekst-drama, og så forlate denne tette atmosfæren av dårlig luft og teater-mørke og bevegelse og puste lettet ut ute i sommerens lyse kveld. Der står De syv søstre på rekke og rad og minner oss om vår

korte tid på denne jord. Sjøl Alstahaug kirke er ikke det den en gang var. Bare bruddstykker minner oss om dikterens tid og sted. Om Petter Dass kan man med Nordland Teater si at han gikk inn i si tid, og der ble han. Men tekstene står der like trufast som De syv søstre og venter på den som våger å gi seg dem i vold. Det kan være bratt og glatt, men det er slik det er å komme dem nær, De syv søstre, - og tekstene av Petter Dass. Tida har vaska disse fjellene. Blomstene gror bare i sprekkene.

Av Petter Dass kan man lære mye både om "Nordlands begyggende mænd" og om Bibelens kvinner og menn og om førromantisk diktetekunst eller dikterhandverk. Men det er ikke først og fremst disse kunnskapsfruktene som er viktige. Viktigere er tekstenes vitalitet, deres overgivelse til sitt emne, stramt forma etter retorikkens læresetninger. Det er denne vitaliteten som mangler i *Norsk Salmeboks* nummererte gravkammer over Petter Dass-gjendiktinger.

Dernest er det teologien som av en amatør kan formuleres slik: Gudstrua er utgangspunktet. Begrep som frelse og tru tematiseres ikke. Frelsen er merka av på kalenderen med rødt den 25. desember. Trua er innbefatta i begrepet menneske, og menneske er noe en dannes til. Hva snakker en prest om da? Han overgir seg til tekstene og lar dem gjennomstrømme sitt liv og sier det som da finnes der, i tekstene.

Petter Dass er seg bevisst at sanger og dikt er pynt og staffasje. Men pynten er språkets eneste måte. Den som ikke er klar over det, blir lurt mange ganger hver dag. Den som er klar over det, er ikke likegyldig til valget av salmer. Om Petter Dass kan man si at han lærer og forkynner en luthersk-ortodoks lære og teologi. Det er ikke noe originalt i det. Men det er stor forskjell på om den lutherske ortodoksien blir ei poesilaus snusfornuftig lære eller om den blir ei livsnær poetisk lære. Forskjellen består ikke i logikk men i liv. Når livet blir viktigere eller overordna logikken og læra, kan en kjenne seg igjen i poesi fra ulike lærer og konfesjoner. Det er det som er det store med Petter Dass. Hans poesi sprenger den lutherske ortodokse læra til fordel for menneskelivet. Det er det komitéen for *Norsk Salmebok* enten har vært svært klar over eller ikke har sansa i det heile tatt når de har bearbeida Petter Dass-tekstene. Og det er kanskje det en har tenkt på når en i jubileumsåret for Petter Dass vigsla et Petter Dass-kapell på Træna til å være et konfesjonsfritt og trusfritt kapell.

Petter Dass var innvandrerungen som ga nordlendingene sjølrespekt. *Nordlands Trompet* innledes med hyllingsdiktet "Vær hilset, I Nordlands bebyggende Mænd". Hyllingsdiktet var en diktform som var vanlig å skrive til konger og fyrster. Petter Dass hylla i stedet fiskerbonden i Nordland. Han løfta opp hverdagen til "Nordlands bebyggende Mænd" og gjorde den til en gudstjeneste. Og i den hverdagsgudstjenesten passer også salmediktinga: *Bibelsk visebok, Katekismesangene,*

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
26. årgang 1997 nr. 4

Indhold

Tekster

Petter Dass:

'Herre Gud! Dit dyre Navn og Ære' s. 149

'Om alle mine lemmer' s. 152

Artikler

Øivin Danielsen: Jubilæumsåret for Petter Dass s. 153

Jon Haarberg: "Siunges under sin egen Melodie" s. 159

Laila Akslen: Petter Dass - ein lærd Europæer og folkediktar s. 175

Laila Akslen: Petter Dass, Som boer mod Verdens Ende? s. 181

Torgils Aurdal: Petter Dass' bruk av Bibelen i "Bibelske Viise-Bog" s. 185

Forfatterne adresser s. 205

Årsoversigt s. 205

Evangeliesangene. Bibelen og katekisma gjendiktes på vers og rim til føyelige melodier som får det til å rykke i dansefoten. Humøret er hovedstrengen i all Petter Dass si diktning.

Petter Dass var dikteren som så nordlendingene, og dikteren som forsto at den Gud som hadde skapt menneskene mellom fjæresteinene her nord, han måtte ha mye humør! Dette har vært salmebokkomitéenes problem opp gjennom tida: Humøret passa ikke inn sammen med alvorstenen i resten av salmeboka. Den restituerte Petter Dass vi finner der, smiler derfor bare mellom linjene.

Også skolen har hatt problemer med å gjøre noe med Petter Dass fordi han skriver et såkalt "vanskelig og uforståelig" språk som ikke ligner på Finn Erik Vinjes rettskrivningsregler og gode språkskikk. F. E. Vinje har lært oss at det som ikke umiddelbart er forståelig, er feil. Petter Dass er ikke alltid umiddelbart forståelig, og derfor feil. Det er feil i norsk skole å arbeide for å forstå en tekst. Alternativet er:

En tar hurtigruta fra Brønnøysund til Hammerfest og har Bibelen med som reiselektyre. Deretter reiser en med hurtigruta fra Hammerfest til Bergen og leser om nordlandsjektas historie mens hurtigruta losses og lastes og tar kursen mellom fyrårn og fyrlykter langs norskekysten som jekteskipperne måtte klare seg uten. Over havstykkene hvor det er lite å se, tar en fram innføringsboka i retorikk og oppgdager at Petter Dass kanskje hadde lært noe av Aristoteles', Quintilians og Ciceros språkbokslære. Retorikken var det grunnleggende skolefaget ved siden av bibelkunnskap for Petter Dass som gikk på latinskolen i Bergen og studerte teologi i København før faget "norsk" ble oppretta i norsk skole. Som sengelektyre leser en et tilfeldig utvalg fra Martin Luthers samlede verker slik at en får med seg hans dikteriske og tankemessige frodighet som ikke er ført videre i norsk lutherdom av særlig mange andre enn - Petter Dass.

Da vil ikke Petter Dass lenger fortone seg som vanskelig og uforståelig, dvs. som en feil i norsk skole, og heller ikke som et restituerings-prosjekt for salmebokkomitéene, men derimot som et samlende uttrykk for en tradisjon som bærer oppe mye mer av norsk kultur enn det NRK og deres språkkonsulenter gjør. Og noe av dette ser det ut som mange har fått teften av i jubileumsåret. Det skrives og synges Petter Dass som aldri før. Kulturnorge heiser flagget til topps. Det er bare den svarte lappen i seglet på alle nordlandsjektene som mangler. Men han som ser til hjertene, ser den kanskje der?

Tilsynelatende vedtatte motsetninger oppheves hos Petter Dass. Kirkas "vi" er ikke bare den lille utvalgte flokk, men et unisont menneskelig "vi". Latindannelsens formelle krav tørker ikke inn til snobbete klassisisme, men lever som folkedikting i 300 år i store deler av landet vårt.

I dag kan vi se Petter Dass både som et symbol og som levende brukskunst. Som symbol figurerer han ofte på ulike utsmykninger og plakater o.l. Fordelen med

symbolet er at det kan fylles med ulikt innhold. Petter Dass kan f.eks. bli til myten om Petter Dass som kunne mer enn sitt Fader vår. Og myten om Petter Dass kan bli til myten om nordlendingen som så kan dyrke sin særegenhet og unike egenart på samme måte som NRK dyrker symbolene for norskingen som verdensomfattende fredsskaper. Petter Dass kan være kjærkommen å gripe til når en vil fri til nordlendingene og reklamere for seg sjøl.

For noen representerer Petter Dass en skrivemåte. En fryder seg over språkets velklang og slående uttrykk og bilder. Mange festlige samvær av ulikt slag har blitt utsmykka med originale eller egne Petter Dass-rim fra f.eks. *Nordlands Trompet*. Petter Dass har gått inn i språket som et mønster det skapes folkedikting ut fra. Fantasifulle norsklærere som har begynt å tvile på at det bare er geniale diktere i norske skoler, har sett muligheten til å lære elevene å dikte morsomme bruksdikt etter forbilde.

For enkelte kan Petter Dass representere en tenkemåte. Å dikte kan en f.eks. tenke seg som et nødvendig handverk på lik linje med andre handverk for å heve samfunnets og menneskelivets standard, og for å tjene til livets opphold. Dikting foregår da ikke bare i romaner, men i heimen, i klasserommet, på arbeidsplassen, på kommunestyremøtet, i avisa og overalt hvor ord av og til skaper noe som er tjenlig, godt og vakkert. Den største trusselen mot handverket er da at en ikke har mesterens ideal å strekke seg mot, og at idealet blir industrialiseringa og masseproduksjonen av tanker og meninger gjennom markedsliberale kanaler hvor ingen andre hensyn ligger til grunn enn profitten. Petter Dass anbefalte Arrebo og Bording og fikk ikke gitt ut noe av det han dikta i si levetid, med unntak av *Dalevisa*. Diktinga hans levde videre likevel.

Like til jubileumsåret 1997 da Nordland Teater minna oss om at å feire jubileum for Petter Dass ikke er bare bare dersom en gir seg tekstene i vold. For da blir visene hans til klingende toner som innbyr til menneskets tempel der det guddommelige skal finne sted, om en våger seg inn. Og midt i de lange utbroderte visene ser en at det guddommelige, trua på Gud, behøver en ikke å tenke seg som et mor-barn forhold, der nærheten, varmen og følelsene er den dominerende faktoren, eller som et elskovsforhold mellom brudgommen og brura, der erotikken og intimiteten står i fokus. En kan også tenke seg gudsforholdet som en seilas på havet.

Petter Dass var en slik sjømann i åndelig forstand. Alle kreftene og elementene en måtte forholde seg til og lære å kjenne gjennom livets seilas, var ulike uttrykk for at livet var en kamp, men også for at Gud var med i den kampen. Det gjaldt å kjenne Guds kraft fra andre krefter, og det gjaldt framfor alt å holde humøret oppe. Ei god hjelp til det var brudgommens (Kristi) klare løfte til brura (menigheten) om å elske og ære henne alle dager. Det betydde mye for sjømannen som befant seg på livets hav. Og der var Petter Dass, trygg som en traust skipper, streng som en god far og

spøkefull som en dekksgutt. Han visste hva seilassen krevde og hvor den skulle ende, og han visste at mannskapet måtte holde sammen.

Da Petter Dass måtte reise til kongen i København for å be om tilgivelse for at han hadde besvangra prestedattera på prestegården i Vefsn, hvor han tjente som huslærer og var fattig og derfor ikke kunne gifte seg med sin forlovede, da var det kanskje ei trøst at ti andre prester fra Norge deltok på reisen i samme ærend. Livet er ofte spøkefullt, sjøl når det ser som svartest ut. Derfor:

Om sig Folk anstille vil saa slemme,
GUds Navn slet at tie still og glemme,
Saa skal dog Stene og tørre Bene
Ey være seene hands Navn det reene
At fremme.

Ja før GUD sin Ære skal forlise,
Før skal Hav og grommen Hval ham prise,
Samt og Tanteyen, som løber Leyen,
Steenbid og Seyen og Torsk og Skreyen.
Og Niise.

Fra "PETTER DASS SAMLEDE VERKER", GYLDENDAL NORSK FORLAG, OSLO 1980.

"Siungis under sin egen Melodie" Katekismesanger, filologi og parodi

I

I et "novellelignende avsnitt" i sin uforutsigbare salgssuksess *Rapport om Petter Dass* iscenesetter Sverre Inge Apenes den gamle barokkdikter i stiftsstanden Trondheim anno 1977, det vil si året før rapportbokens utgivelse.¹ Mens forsamlingen inne i nasjonalhelligdommen synger salmen "Christus, der alting i Lave har sat" (den sjette av katekismesangene til trosartiklene), sitter "hr. Petter", som man ynder å kalle ham, utenfor den mektige domen og undrer seg. Fortelleren – og leseren – undrer seg ikke mindre. I 1977 skulle den viden kjente Alstahaug-presten ha vært død i temmelig nøyaktig 270 år. Er det snakk om en hallusinasjon? eller et gjenferd? Åpenbart ingen av delene, for den gamle gir fysiske bevis på sin kroppslighet. Ikke bare lukter han vondt (av tran?), men han trår tungt på jeg-fortellerens liktå, og han lar uten videre sistnevnte bære hans sparsomme bagasje: en lutt. Og før de skilles, tilvirker den nevenyttige prestemann et håndfast *memento* med sin tollekniv: enda en lutt, men nå i modellstørrelse og med sogneherrens egne hår til strenger. Formodentlig er dette symbolske klenodium fortsatt i fortellerens eie.

Apenes' "novellelignende" nekromanti låner med andre ord de middelalderske trubadurenes velkjente attributt for å minne oss på vår egen nasjonale barokkdikter. I Norge på 1600-tallet var lutten riktignok lite utbredt.² Men som symbol klimprer den frem en tonebro mellom en poetisk anlagt prest i det syttende århundre og 1970-årenes norske visebølge. Kanskje er den anakronistiske Petter Dass som opptrer i levende live ved Nidarosdomen sommeren 1977, like gjerne en Lillebjørn Nilsen i barokk-geistlig forkledning.³

Til Apenes' forsvar skal det anføres at trubadur-bildet av Dass ikke er noen større anakronisme enn det bildet som har vært rådende siden Welhavens skjellsettende

¹ Sverre Inge Apenes, *Rapport om Petter Dass – presten som diktet makt til folket*, Oslo 1978, s. 135 ff.

² Jf. Bjørn Aksdal, *Med Piber og Basuner, Skalmeye og Fiol. Musikkinstrumenter i Norge ca. 1600–1800*, Trondheim 1982, s. 31–34. Ambrosius Hardenbeck, sogneprest i Bergen domkirke og Dorothe Engelbretsdatters mann, skal ha kunnet traktere lutt, men han er da også den eneste norske luttenist på 1600-tallet Aksdal kan vise til.

³ Samtidig med utgivelsen av Apenes' bok (1978) fikk Petter Dass sitt definitive gjennombrudd på platemarkedet. Det var "visens venner" Erik Bye og Birgitte Grimstad som tolket de best kjente sangene under tittelen *En dobbel Deylighed* (Kirkelig Kulturverksted FXLP 15).

avhandling fra 1856: Petter Dass som en nasjonalromantisk Homer. Apenes' trubadur representerer vel egentlig bare en modernisering av Welhavens greske barde. Welhaven lovpriste Dass' dikt for deres "gyldne homeriske Enfold og anskuelige Udførlighed". Han henter liksom dikteren frem fra folkedypet og plasserer ham trygt inn i den nasjonale kanon.⁴ Men Welhavens presentasjon er interessant mer som et uttrykk for 1850-årenes poetikk enn for en norsk barokk. Alstahaug-presten som tilsynelatende måtte nøye seg med et etterliv blant fiskere og småbønder i nord, som en helteskikkelse i sagn og folketro, ble aldri desavuert av litteraturhistorien. Sannheten er at Petter Dass er omtalt alle de steder man kunne vente å finne ham omtalt før 1856 (det første forsøk på en *norsk* litteraturhistorie, og da omfattende litteraturen etter 1814, ble utgitt i 1862), og sammenlignet med Dorothe Engelbrets-datter kommer han bra fra det, kvalitativt så vel som kvantitativt.⁵ Den utbredte forestillingen om litteraturhistoriens manglende interesse for Dass, kombinert med det faktum at hans dikt – med ett lite unntak – ikke ble utgitt i hans egen levetid, er en klisje med utspring i Welhavens nasjonalromantiske retorikk.

Petter Dass har en lang og rik resepsjonshistorie, fremfor alt katekismesangene. Mellom førsteutgaven i 1715 og A.E. Erichsens filologiske utgave i *Samlede Skrifter* fra 1875 kjenner vi over tredve ulike trykk, med opphav i Norge så vel som i Danmark. Jostein Fet, som har gjennomgått skifteprotokollene fra Sunnmøre, Romsdal, Nordmøre og Øvre Telemark for perioden 1690 til 1839, kan slå fast at denne boken står i en særstilling hva utbredelse angår. I *over halvparten* av Sunnmørs-skiftene fantes et eksemplar av katekismesangene.⁶

Også alle folkemelodiene til katekismesangene taler sitt tydelige språk om diktenes store utbredelse. L.M. Lindeman, Catharinus Elling og O.M. Sandvik kartla i løpet av bortimot hundre år et omfattende melodi-materiale fra hele landet.⁷ Elling

⁴ J.S. Welhaven, "Digteren fra Alstadhaug, Peder Dass" [1856], *Samlede verker*, utg. Ingard Hauge, bd. 4, Oslo 1992, s. 379.

⁵ Se f.eks. P.F. Suhm, "Om de Norskes Fortienester i Henseende til Videnskaber", *Trondhiemske Samlinger*, 3. stykke, bd. 2, Trondhiem 1762, s. 210; K.L. Rahbek og R. Nyerup, *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie, uddragne af Forelæsninger holdne over dette Æmne i vintrene 1798–1800*, bd. 3, Kbh. 1805, s. 324–42; R. Nyerup og J.E. Kraft, *Almindeligt Litteraturrexicon for Danmark, Norge, og Island*, Kbh. 1818, s. 133; Carl J. Brandt og Ludvig Helveg (red.), *Den Danske Psalmedigtning*, bd. 2, Kbh. 1847, s. 351–52.

⁶ Jostein Fet, *Lesande bønder. Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840*, s. 154. Se også s. 170–71 og s. 238. Det kan være verdt å merke seg at *Nordlands Trompet*, som har spilt en så viktig rolle i den (nord-)norske nasjonsbyggingen, ikke på langt nær later til å ha hatt en tilsvarende utbredelse, i hvert fall utenfor Nord-Norge. I Sunnmørs-skiftene kan det identifiseres 216 eksemplarer av katekismesangene, bare tre av *Nordlands Trompet* (se registerdelens nr. 662, s. 372).

⁷ Ludvig M. Lindeman, *Norske Folketoner med underlagt Tekst til Petter Dass's Bibelske Visebog, Katekismus- og Evangelie Sange*, Kra 1877 (92 mel.); Catharinus Elling, *Vore religiøse Folketoner*, Oslo 1927, s. 27–43 (237 mel.); og O.M. Sandvik, *Norske religiøse*

hevder det finnes minst likeså mange folkemelodier til Petter Dass "som til alle vore andre Digtere tilsammen".⁸ De største slagerne med flest melodier er Jefta-visen fra *Bibelsk visebok* som også i stor utstrekning ble omsatt som enkelttrykk ("Det hendet sig Jeptah den Gileads Mand") og katekismesangen til den annen bønn i Fadervår, "Herre GUD! Dit dyre Navn og Ære".

Nå er det ett spesielt problem man har diskutert i forbindelse med katekismesangene og deres melodier – det som min tittel annonserer: Hva betyr det når førsteutgaven oppgir at flere av dem skal "siungis under sin egen Melodie"? Elling tar det for gitt at dikteren i slike tilfelle har skrevet til en folkemelodi;⁹ andre ser umiddelbart *trubaduren* for seg, med lutten over skulderen, en slags prefigurering av Jack Berntsen, Halvdan Sivertsen eller Ola Bremnes,¹⁰ en dikter både i ord og toner, en som selv står for fremførelsen av sitt verk. Svaret på spørsmålet synes ikke ganske opplagt. Her behøves en nærmere undersøkelse.

II

Det viser seg at den frustrerende melodihenvisningen – "siungis under sin egen Melodie" – utelukkende brukes i forbindelse med katekismesangene. Tyve av i alt 47 sanger har ingen annen henvisning. Det virker mildest talt underlig at Dass på denne måten setter så klare skranker for den musikalske bruken av sine tekster. En "egen Melodie" fordrer selvsagt et notetillegg, og noe slikt finnes ikke.

Som jeg allerede har nevnt, slutter Catharinus Elling, uten nærmere begrunnelse, at "egen Melodie" må bety "Folketone". Men samtidig regner han det for umulig å identifisere noen slik tone: "Hvorvidt endnu nogle af disse Folketoner eksisterer, vil det nok være haabløst at faa Rede paa."¹¹

En annen teori, "trubadurteorien" kunne vi kalle den, går ut på at Dass selv skrev melodi til disse sangene. Språklig sett er dette en bedre forklaring: "egen Melodie"

folketoner, bd. 1, *Melodier sunget til tekster av Thomas Kingo og hans samtidige*, Oslo 1960, s. 12 ff. (ca. 300 mel.).

⁸ C. Elling, "Petter Dass og Folkemelodien", *Maal og Minne* 1909, s. 94.

⁹ Elling, "Petter Dass og Folkemelodien", s. 97 og *Vore religiøse Folketoner*, s. 30.

¹⁰ Ola Bremnes er kanskje ingen typisk trubadur, men skal i alle fall nevnes som forfatter av *Jubel og sang. Petter Dass visebok* (Oslo 1997), som foruten noter med gitarbesifring (dog ikke lutt-) inneholder en lang biografisk innledning og kommentarer til de gjengitte sangene. Bremnes, som er proppfull av pedagogiske anakronismer, ser for seg Dass – med forbehold for kroppshøyden – som "en barokkens Erik Bye" (s. 10).

¹¹ Elling, *Vore religiøse Folketoner*, s. 30; jf. "Petter Dass og Folkemelodien", s. 97.

ville da nettopp bety den melodi som kun de etterfølgende strofene hører til. Men ellers er svakheten den samme som i tilfellet Ellings teori: å utgi *sanger* uten melodi er ingen god løsning. Som representant for denne forklaringsmodellen skriver teologen og musikkhistorikeren Asbjørn Hernes i 1952 følgende: "Om vi slår på at Petter Dass sjølv har laga tonane som ligg bak ordlaget 'Sjunges under sin egen Melodie', har vi søkt den næraste forklaring på uttrykket, – det er ein lokkande tanke om variantar kunne førast tilbake til tonar som elles ikkje var å finna i kjeldene."¹²

Der Hernes resonnerer og formoder, nærer salmehistorikeren Paul E. Rynning to år senere ingen tvil: "[...] Petter Dass hev ikkje berre nytta andres syngjeformer. Ofte vart det slik for honom, at tekst og tone sprang fram i hugen hans samstundes. Soleis hev 12 av katekismesongane hans originale tonar."¹³ Det merkverdige, sett på bakgrunn av Rynnings sikre formulering, er hans tallangivelse: tolv originale melodier – var det ikke tyve? Rynning selv oppgir imidlertid rett før det anførte sitatet melodiforlegg for Hustavlens åttende og tiende sang (henholdsvis "Daphnis gik for nogle Dage" og "Ach Amaryllis, har du nu"), som hører hjemme blant de tyve som angivelig skal "siungis under sin egen Melodie". Hvor har han dem fra? Verken han selv eller Ivar Roger Hansen, som tar opp henvisningsproblemet i sin fulle bredde i en hovedoppgave fra 1986,¹⁴ har fått øye på denne diskrepansen. Hadde de det, ville gåten etter alt å dømme ikke lenger ha vært noen gåte.

III

Diskrepansen i oppgaven over antallet sanger med den frustrerende melodihenvisningen har, som man kan tenke seg, sin forklaring i et spesifikt *filologisk* faktum. Sammenligner man melodihenvisningene i de tre foreliggende filologiske, om ikke akkurat tekstkritiske, utgavene av katekismesangene, Erichsens 1875-utgave, Harald Beyers jubileumsutgave fra 1947 og Sverre Inge Apenes/Kjell Heggelunds versjon i *Samlede verker* (1980, opptr. 1997), finner man et første hint. Erichsens og Apenes/Heggelunds utgaver er begge basert på boktrykker Ove Lynnows førsteutgave fra 1715. Beyers, derimot, legger Peter Nørvigs Bergens-trykk til grunn, antakelig

¹² Asbjørn Hernes, *Impuls og tradisjon i norsk musikk 1500–1800*, Oslo 1952, s. 102.

¹³ Paul E. Rynning, *Salmedikting i Noreg. Frå dei fyrste kristne tider i vårt land og fram mot vår tid*, bd. 1, Oslo 1954, s. 114.

¹⁴ Ivar Roger Hansen, *Sangeren fra Alstahaug. Om musikalske sider ved Petter Dass sin diktning*. Hovedoppgave ved Universitetet i Trondheim, 1986, s. 125–28. Hansen vurderer løsningsforslagene og faller ned på trubadurteorien: "Det er mest sannsynlig at han [Petter Dass] nettopp i denne perioden er så produktiv at han også lager egne melodier til sine tekster, på samme måte som mange av dagens visesangere gjør" (s. 127).

den første bok trykt i Bergen overhodet. Denne utgaven er udatert, men må ha kommet til i 1721 eller 1722.¹⁵ Og på ett punkt når det gjelder melodihenviisningene, atskiller Nørvigs versjon seg fra Lynnows. Det gjelder den første sang til dåpens sakramente, der Lynnow har "Siungis under sin egen Melodie", mens Nørvig (og dermed Beyer) har "Vær tilfreds, min kiære Siæl, etc." Med andre ord: melodihenviisningene ser i et viss monn ut til å bero på *utgiveren*, ikke dikteren. En nærliggende antakelse ville dermed være at Rynning har hatt tilgang til flere av de mange (ufilologiske, kommersielle) utgavene som angir flere melodiforlegg, og slik sitter igjen med bare tolv (istedenfor tyve) "originaler".

Går vi imidlertid til det beste av håndskriftene,¹⁶ som riktignok ikke er noen autograf, men som tross alt kan dateres til dikterens egen levetid, det vil si året 1705, finner vi melodiforlegg til *samtlig*e gjengitte katekismesanger. Her følger en oversikt over nitten av de tyve som førsteutgaven angir skal synges til egen melodi. I tillegg har jeg tatt med de to av håndskriftets melodihenviisninger som skiller seg fra førsteutgavens; disse er merket med asterisk. Til hver av titlene har jeg føyet en opplysning om hvor melodien stammer fra, så sant Nils Schiørrings standardverk om den verdslige danske visesang på 1500- og 1600-tallet (bd. 1) har opplysning om det.¹⁷ En spesialist på området vil ventelig kunne identifisere flere av melodiforleggene. Dessuten har jeg tilføyet opplysninger om det vises til samme forlegg ellers hos Dass. Jeg refererer i så fall til Seips utgaver av evangeliesangene (ES) og viser og rim (VoR), og til *Samlede verkers* versjon av *Bibelsk visebok* (BV).¹⁸

*1. Det første bud

Frisch op naar Diefvelen gjør sig vred

Anders Bording (trykt posthumt, 1736). Schiørring, s. 378

ES, s. 132 (373)

2. Det femte bud

¹⁵ Jf. Aagaat Daae, "Bergens ældste boktryk og første boktrykkere", *Bergens historiske Forening. Skrifter* 29 (1914), s. 75–84; Torleiv Hannaas, "Det eldste bergenske bok-prentet", *Norsk boktrykk kalender* 7 (1924), s. 33–38; og Arthur Thuesen, "Et hittil ukjendt tryk av Petter Dass", særtrykk av *Morgenbladet* nr. 347, 7. nov. 1925.

¹⁶ Ms. 8° 1501 (UBO)

¹⁷ Nils Schiørring, *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang. En efterforskning efter det anvendte melodistofs kår og veje*, 2 bd., Kbh. 1950.

¹⁸ *Alle Evangelia Sangviis forfattet*, utg. Didrik Arup Seip, Oslo 1960; *Viser og Rim*, utg. Didrik Arup Seip, Oslo 1980 (ny utgave av samlingene fra 1934 og 1959); *Samlede verker*, utg. Sverre Inge Apenes og Kjell Heggelund, bd. 2, Oslo 1980. Henviisninger i parentes gjelder Seips kommentar.

Bedrøfvelig Er at beklage

3. *Trosartiklene, 6. sang*

Huo vil anklage mig Christus er fød etc.¹⁹

4. *Trosartiklene, 9. sang*

Galathe kand konster mange et.

5. *Trosartiklene, 11. sang*

Huad skall vj gjøre og huad skall vj snache, etc.

6. *Trosartiklene, 12. sang*

Hen Musae hen i blødhierlige Qvinder.

ES, s. 154 (376)

7. *Fadervår, 1. sang*

Ach! Amaryllis huid som et krid etc.²⁰

8. *Fadervår, 2. sang*

Vill ey bonden laate vell etc.

9. *Fadervår, 4. sang*

Du Faderløs ven din Venner er hen.

10. *Fadervår, 6. sang*

Ey saa lef een pracher till din etc.

11. *Fadervår, 8. sang*

Ha, Ha Trundhiems piger etc.

12. *Fadervår, 9. sang*

¹⁹ Åpenbart en åndelig vise. Antakelig avviker Oslo-manuskriptet fra Lynnows trykkforlegg på dette punkt. Dette er igjen en nyttig påminnelse om at det ikke lar seg gjøre å fastslå med sikkerhet hvilke melodiforlegg som beror på dikteren selv. Melodihenvisninger generelt er prisgitt utgiveren, og særlig i de tilfelle forfatteren ikke selv overvåker publiseringen.

²⁰ Jf. Hustavlens 10. sang, nr. 21 nedenfor. Dette forlegget kan ikke være identisk med Terkelsens sang, hvis vers har én stavelse mindre, rent bortsett fra at teksten ikke omfatter noen sammenligning "huid som et krid".

Jeg kand ey lenger blifve O Coridon hos dig etc.
ES, s. 228 (385)

13. *Dåpens sakramente, 1. sang*
Bergamasch

14. *Dåpens sakramente, 2. sang*
Part folch indbilder sig, at ingen etc.
Dass' egen evangeliesang, ES, s. 233 (385)

15. *Alterets sakramente, 2. sang*
Kom O skønne Hyrde Møe.
Anders Bording (1655). Schiørring, s. 252²¹
ES, s. 141 (374)

16. *Hustavle, 3. sang*
Bonden hand agter paa tiiden
Anon. (tidligste trykk 1665). Schiørring, s. 250
VoR, s. 9; ES, s. 64 (364)

17. *Hustavle, 4. sang*
Dannemand er din Hustrue hiem
ES, s. 169 (377)

18. *Hustavle, 6. sang*
Hastig hen som ieg forstaaer etc.
ES, s. 251 (388)

19. *Hustavle, 8. sang*
Daphnes gich for nogle dage etc.
Søren Terkelsen, *Astree Siunge-Choer* (1648). Schiørring, s. 370
ES, s. 114 (370); BV, s. 115

*20. *Hustavle, 9. sang*
Sylvia hui vilt du ey etc.

²¹ Schiørring (s. 252) omtaler ikke denne sangen annet enn som forlegg for en av Dass' evangeliesanger; jf. Anders Bording, *Digte*, utg. Erik Sønderholm, Kbh. 1984, s. 250 og kommentarbindet, Kbh. 1986, s. 264 f.

Anon. hyrdevise. Schiørring, s. 209
ES, s. 105 (369)

21. *Hustavle, 10. sang*

Ach! Amaryllis har du nu etc.

Søren Terkelsen, *Astree Siunge-Choer* (1648). Schiørring, s. 371
ES, s. 42 (361)

22. *Hustavle, 11. sang*

[Diktet er utelatt, antakelig uteglemt, i manuskriptet.]

Nå er filologien likevel ikke så enkel som denne oversikten kan gi inntrykk av. Andre bevarte håndskrifter har for en del sangers vedkommende avvikende melodihenviisninger, og det har også noen av de eldste trykkene. Fullstenig oversikt får vi ikke før det foreligger en kritisk utgave av dette Dass' hovedverk.²² Poenget er likevel klart nok: Man kan ikke uten videre stole på at de melodihenviisningene de moderne utgavene oppgir faktisk er dikterens.

IV

Studerer vi disse melodihenviisningene nærmere, blir mønsteret ganske snart tydelig. Med ett unntak dreier det seg om verdslige, ikke kirkelige eller åndelige, sanger. Schiørring er inne på det når han gjør rede for katekismesangene og stusser over at det på den ene siden er så mange av dem som har "egen melodi", og på den annen "at der kun opereres med 6 verdslige melodier".²³ For evangeliesangene har tilsynelatende så mange flere.²⁴

Løsningen ser altså ut til å være at Ove Lynnow i 1715 har funnet de fleste av de

²² På oppdrag av Det norske språk- og litteraturselskap påtok kirkehistorikeren Kristen Valkner seg på begynnelsen av 1960-tallet oppdraget med å utarbeide en tekstkritisk utgave av katekismesangene. Valkner døde i 1972, med ufullført arbeid. Artikkelforfatteren overtok våren 1997 Valkners oppdrag.

²³ Schiørring, bd. 1, s. 266. Følgende sanger har verdslig forlegg i førsteutgaven (Lynnow): 2. bud ("Jeg gik mig i min Urtegaard"), 6. bud ("Hør til Fattig og Rige"), 10. bud ("Broder, hvi est du saa mut"), trosartiklene, 5. sang ("Kommer i Cimbriske Helte"), Fadervår, 5. sang ("Siunge vi af Hiertens Grund"), hustavlen, 5. sang ("I ærlige Brudefolk giver paa agt").

²⁴ Forklaringen er ganske enkelt den at Schiørring ikke har tatt bryet med å konsultere Erichsens kritiske apparat (bd. 3, s. 409 ff). Der blir det klart at det er det beste håndskriftet og ikke Lynnows førsteutgave fra 1723 som er lagt til grunn for teksten. Lynnow, som altså igjen var tidlig ute med å trykke Dass, bruker som for katekismesangen vedkommende åtte år før formuleringen med "egen Melodie" når forlegget er verdslig. Seip følger i sin kritiske utgave fra 1960 Erichsens eksempel og bruker manuskriptet, ikke 1723-utgaven, som *copy-text*.

verdslige visene besværlige som melodiforlegg og dermed byttet dem ut med det kryptiske "siungis under sin egen Melodie". Det er rimelig å tro at han fryktet for at foleggenes verdslighet så å si skulle smitte over på Dass' didaktiske sanger og underminere deres autoritet. I så tilfelle ville vi ha med en litterær-musikalsk dobbeltstruktur å gjøre, en struktur som gjerne kalles parodi.

Som litterært begrep går parodien tilbake til Aristoteles, som i sin *Poetik* (kap. 2) plasserte den inn i sitt system av genrer som en komisk form for epos: parodien forholder seg til eposet på samme måten som komedien forholder seg til tragedien. Men etter Aristoteles later det ikke til at betegnelsen har vært særlig utbredt i denne betydningen, og når den romerske retorikeren Quintilian i det første århundre av vår tidsregning omtaler parodien (9.2.35), er det dem som har villet tolke ham dithen at parodien er et spesifikt – og opprinnelig – musikalsk begrep.²⁵ Parodien kom tilbake til poetikken i renessansen med Scaliger (1561) og omtrent samtidig også til musikologien.²⁶ Renaissanceens musikalske parodi representerer en radikal form for gjenbruk eller "resirkulering" av et foreliggende verk, det er først noe senere at betegnelsen brukes om latterliggjørende etterligning av et stiltrekk eller en "egenhet" hos en konkurrent eller forgjenger. På 1700-tallet ser det ut til å være vanlig å referere til gamle melodier brukt til nye sanger som parodier, som for eksempel den første betydelig samling av *lieder*, *Die singende Muse an der Pleisse*, utgitt i Leipzig i 1736.

Fenomenet er kjent av ethvert norsk barn, som samtidig med at de i barnehagen innstuderer "Ja, vi elsker dette landet" til 17. mai, lærer "Ja, vi elsker kjøtt og pølser" av lekekameratene: nasjonalsangen i en karnevalisert, parodisk versjon. Antakelig er det en naturlig måte å gjøre nasjonalismen utholdelig på i et ubesudlet barnesinn. Revy- og selskapsviser benytter seg av det samme grepet, og innen populærmusikken finnes i Norge grupper som Vazelina Biloppbøggers, som nærmest har gjort det til et varemerke å parodierte (eller "høgge opp") engelske eller amerikanske *hits* på underfundig vis ("Blue Moon" blir til "Blålys" osv.).²⁷

Spørsmålet reiser seg: Var Dass uvitende om det parodiske fenomen, eller brukte han det bevisst i sin litterær-musikalske estetikk? Det kan være fristende å tenke seg

²⁵ Hermann Koller, "Die Parodie", *Glotta* 35 (1956), s. 24. Koller imøtegås av Reinhold Gleis, "Aristoteles über Linsenbrei. Intertextualität und Gattungsgenese am Beispiel der antiken Parodie", *Philologus* 136 (1992), s. 51 ff.

²⁶ Michael Tilmouth, "Parody", *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, utg. Stanley Sadie, bd. 14, London 1980, s. 238.

²⁷ Jf. Morten Moi, "Hu putte bomull i bomullstrøya mi". Ein firehjulssladd på Vazelinavegen til Toten", *Syn & Segn* 92 (1986), s. 60–64.

at leilighetsdiktet "Forskrækkelig Blodskam" har blitt skrevet til melodi av "Vender om med Poenitense" (fra Cassubens salmebok, 1661). Slik ville det skrekkens eksempel diktet forteller om, musikalsk knyttes til det moralske påbud som ligger implisitt i det. Og man kunne lett komme til å etablere en forbindelse mellom evangeliesangen "Der Jesus udi skibet ind" og det tradisjonelle forlegget "Hvem kan seigle foruden vind".²⁸ På den annen side er det ikke lett å tenke seg hvordan for eksempel moralen i den åttende sang til Fadervår, "Men frels os fra det Onde", skal kunne bli effektivt befordret av melodiforlegget "Ha Ha Trundhiems piger". Hvordan kan dette ha seg?

På 1600-tallet var det ikke uvanlig å bruke verdslige melodiforlegg til åndelige sanger. Solveig Tunold er, så vidt jeg vet, den eneste som eksplisitt har kommentert forholdet i Dass-sammenheng.²⁹ Det eneste estetiske prinsipp den gamle nasjonal-skald ser ut til å ha fulgt i denne forbindelse, er variasjonsprinsippet: bare sjelden brukes samme melodi mer enn én gang i samme bok.

Dass' forbilde, Thomas Kingo, som også bidrar med melodier til hans sanger – trosartiklenes tredje sang, "Sødeste JEsu! jeg vilde vel gjerne", viser til "Sorrige og Glæde de vandre tilhaabe" (*Aandeligt Sjunge-Koor*, 2. del, 1681) som melodiforlegg – kommenterer imidlertid problemet utførlig i det apologetiske forordet til *sjungekoo-ret*:

GUnstige og good-hiertede Læsere, lad det ey være dig underligt og urimeligt, at jeg haver sat disse *Aandelige Morgen og Aften-Sange*, tillige med den Hellige og Høyoqliuste *Kong Davids Poenitentze-Psalmer*, under nogle Melodier, som ellers af mange Siungis med forfængelig Ord: jeg haver dermed vildet gjort de velklingende og behagelige Melodier saa meget mere Himmelske, og dit sind (om dig det befalder) dis mere Andægtigt; at om du kand lade dig undertiden befalde, for en Melodies artigheds skyld, at gjerne anhøre en Sang om Sodoma; du meget mere (om du est et ret Guds Barn) skulde lade dig behage, under selvsamme Melodie, at høre en Sang om Zion. Jeg veed vel, at der ikke faa skal lade sig finde, som dette mit ringe Arbeidis spæde Foster skal vilde udqviste, fordi det ikke er overklæd med de gamle og brugelige Kirke-Sangis Toner. Men herudi haver jeg ikke vist at gjøre mig nogens sær tanker til en Lou; besynderlig fordi jeg finder vore forfædre, som haver Digtet og sammensat vore Kirke-Psalmer, at have brugt dend frihed, at de ikke have

²⁸ Hernes nevner flere eksempler til styrking av denne hypotesen i *Impuls og tradisjon*, s. 101–2.

²⁹ Solveig Tunold, innledning til bd. 2 av *Norges Nasjonallitteratur* (inneholdende *Nordlands Trompet* og *Den norske Dale-Viise*, Oslo 1968, s. xix: "Melodiangivelsen kunne komme i den besynderligste motsetning til teksten, og stundom i en enda besynderligere samklang."

bundet sig til en, to, eller flere, men friit taget allehonde Melodier, end ogsaa af Lystige og Verdslige Toner, som mere end nok er beviisligt.³⁰

Kingo skyter seg altså inn under sine forgjengeres praksis, men det interessante ved denne hans redegjørelse for "dend Gustige og rætsindige Læsere" er jo at han åpenbart ikke er ganske uten skrupler, og at han forutser kritikk.³¹ Dass skrev antakelig sine katekismesanger i løpet av 1600-tallets siste par tiår. Vi kan på denne bakgrunn konstatere at også han følger i forgjengernes fotspor og ikke har latt seg avskrekke av Kingos apologi, under forutsetning av at han hadde Kingo i en autorisert utgave og ikke i et pirattrykk uten fortaler. Ja, muligens kan han ha tilstrebet bruken av verdslige melodiforlegg for liksom – noe Hernes mener kan ha vært Kingos tanke – "å ta vinden ut av segla for dei samlingar han ville tevla ut frå folkeyndest og dagleg bruk."³²

Om nå Dass uten særlige skrupler skrev sine åndelige sanger til verdslige melodier på Helgeland på slutten av 1600-tallet, reiser det seg et nytt spørsmål: Hvorfor skulle boktrykker Ove Lynnow i København tyve eller tredve år senere så mye bedre kjenne parodiens nakketak?

V

Forklaringen er neppe bare én. Man kan tenke seg flere grunner til at boktrykkeren så seg tjent med å sjalte ut de mest provoserende verdslige av forleggene, til tross for at bokens bruksverdi dermed ble betydelig forringet.³³ Og disse grunnene behøver

³⁰ Thomas Kingo, *Samlede Skrifter*, utg. Hans Brix, Paul Diderichsen og F.J. Billeskov Jansen, bd. 3, København 1975 [1939], s. 7.

³¹ Schiørring kommenterer spørsmålet i *Samlede Skrifter*, bd. 7, *Melodikommentar og Melodiudsættelser*, Kbh. 1975 [1945], s. 16: "Helt ene om at laane sine Melodier fra den stærkt moderne og temmelig letfærdige Visesamling [Søren Terkelsens *Astree Siunge-Choer* (1648–54)] eller andre lignende var Kingo dog ikke, til Trods for at Kontrafakturprincippet Glansperiode var passeret; Salmedigteren Axel Hansøn digtede 1663 'O, I Døtre af Fredstaden' til Melodien 'Daphnis gik for nogle Dage', Bordings Juleviser gik paa samme Melodi og 1675, Aaret efter Fremkomsten af Kingo-Sjungekorets Første Part, brugte Jens Pedersen i sine 'Psalmer oc aandelige Loff-Sange' foruden adskillige Visemelodier tillige Terkelsenmelodierne 'Daphnis gik for nogle Dage' og 'Ak, Amaryllis'. Nævnes bør det ogsaa, at i Cassubes Salmebog 1666 til den anonyme 'Inderlig, hiertelig, Lengis mig Herre' forekommer Melodiangivelsen 'Mascherade'." Asbjørn Hernes siterer etter O.M. Sandvik Thomas Laub (1920), som bemerker at "fedrene" hadde lånt sine melodier fra "kirkesangens nære slegtning folkevisen, mens Kingo har taget sine fra selskabs- og dansevisen i den tids ukirkelige musik." Hernes, *Impuls og tradisjon*, s. 96.

³² Hernes, *Impuls og tradisjon*, s. 97.

³³ En annen sak er at de manglende melodiforleggene kan ha stimulert fremveksten av folkemelodier

ikke nødvendigvis å ha utelukket hverandre.

For det første er det nærliggende å tenke på det markerte skifte i "tidsånd" som fant sted på begynnelsen av 1700-tallet. En ny religiøsitet vant innpass og gjorde seg gjeldende både høyt og lavt i det sosiale hierarki: pietismen. Med Frederik IVs overtakelse av den kongelige enevoldsmakt i 1699 fikk de nye tanker om den religiøse praksis etter hvert en ganske annen grobunn, selv om den såkalte statspietismen ikke ble innført før med sønnen Christian VI i 1731, og i løpet av de første par tiårene av 1700-tallet får vi også de første ansatser til en lavkirkelig pietistisk – eller "svermerisk" – vekkelse.

Pietismens opphav dateres gjerne til utgivelsen av Philipp Jacob Speners *Pia desideria* i 1675. Speners våpenbror, August Hermann Francke, bidro sterkt til å sette Speners program ut i livet, og ga det en fornyet impuls ved sitt eget eksempel: *omvendelsens* dramatiske brudd med villfarelse og synd.

Frederik IV hadde som kronprins i 1695 giftet seg med den mecklenburgske prinsesse Louise, og denne Louise hadde allerede tidlig tatt imot sterke inntrykk fra Spener og den tyske pietismen. Som dronning måtte Louise tåle nesten utrolige fornedrelser fra kongens side – hans forsøksvis konstitusjonelle bigami er vel kjent – og man kan vel tenke seg at kongens moralske ryggesløshet, hans "upraktiske" form for religionsutøvelse, kan ha bidratt til å forsterke dronningens fra før så sterke sympati for Speners ideer.

I 1704, etter at kongens første konkubine akkurat hadde vandret heden, hentet dronning Louise teologen Frantz Julius Lützens fra Berlin som hoffprest, og dette skulle vise seg å gi støtet til en gjennomgripende pietistisk reform av samfunnet. Tendensen var utpreget sosial: rettroenheten (ortodoksien) gagnet lite om den ikke fikk praktiske konsekvenser. Skoler og fattigomsorg ble utbygd, man drøftet en moralsk opprustning av pretestanden – kallene hadde til dels vært solgt til høystbydende – og misjonsiveren grep om seg. Husandakter ble etter hvert vanlige, og den praktisk rettede fromhet virket også befordrende på utgivelsen av salmebøker (Kingos *Graduale eller Kirkesalmebog* 1699, *Den Forordnede Huus-Andagts Psalmebog* 1703, *En Ny og Fuldkommen Dansk Psalme-Boog indeholdende 1010 Psalmer* 1709). Men kanskje aller viktigst i relasjon til Dass' didaktiske sanger var den sterke interessen for katekisasjon Lützens og pietistene brakte med seg.³⁴ Skolens undervisning og

til tekstene. Til de av katekismesangene som i henhold til førsteutgaven skal synges til egen melodi, er det i gjennomsnitt registrert 3,8 folkemelodier, mens det til dem som har melodihenviisning, er registrert 1,6. Dette behøver riktignok ikke bety noe annet enn at det var flere populære tekster i den førstnevnte gruppen enn i den sistnevnte.

³⁴ Teologiprofessor Hans Steenbuch påpeker i førsteutgavens *imprimatur* at katekismesangene bør være velegnede "till Huus-brug og *privat* Andagt".

kirkens katekisasjon ble forenet i det som siden blir institusjonalisert i konfirmasjonen (1736). I 1706 ble sognepresten i Petri tyske kirke i København, Heinrich Dürkopp, utnevnt til professor i "kateketikk". Degner og prester ble formant om katekismeundervisningens viktighet, og nye forklaringer til Luther kom på markedet. Virksomheten kom i det hele tatt til å bety "en fornyelse i gudstjenestelivet", skriver Johannes Pedersen i *Den danske kirkes historie*.³⁵

Omkring 1710 dør flere av pietismens argeste motstandere, blant dem teologiprofessor H.G. Masius og biskopen i København, H. Bornemann, og de erstattes av menn med en ganske annen og forsonlig innstilling til de nye strømninger. Biskop Bornemanns etterfølger, Christen Willumsen Worm, praktiserte selv katekisasjonen og startet skole for fattigbarn.

På denne bakgrunn er det ikke vanskelig å tenke seg at klimaet for en utgivelse av Dass' katekismesanger var gunstig i 1715. Den store nordiske krig, som hadde brutt ut i 1709 og som varte i elleve år, bidro neppe til å svekke markedsgrunnlaget. Men når de verdslige melodiforleggene forsvinner fra sangene, er det ikke urimelig å tro at det har med inderlig- eller innvendiggjøringen av resepsjonen å gjøre. Den pietistiske praksis kan ha bidratt til å realisere det parodiske potensialet.

En annen og mer spesifikk grunn til utelatelsen av de verdslige forleggene kan være å finne hos boktrykker Ove Lynnow selv. Lynnow, som for øvrig var prestesønn, kan ha vurdert melodiforleggene i en større markedsrelatert sammenheng. For en boktrykker som ville slå seg opp som utgiver av oppbyggelig litteratur, og som dessuten gjerne tok oppdrag for Universitetet, var det neppe klokt å provosere slik Kingo hadde gjort det. Lynnow startet for seg selv i 1713, så utgivelsen av katekismesangene var en av hans første store forleggeroppgaver. I sine "selvbiografiske meddelelser" nevner han riktignok ikke Dass spesielt, men en annen norsk import, Jonas Ramus, hvis kombinerte kirke- og verdenshistorie (første gang utgitt i Christiania i 1706) kom hos Lynnow i 1736.³⁶

En annen mulighet er at det rett og slett var sensuren som ga ham et direkte pålegg om å fjerne de verdslige henvisningene. Lynnows utgave er godkjent til trykking den 31. mai 1714 av Johannes (Hans) Steenbuch, professor i teologi siden 1709, og en mann med nære forbindelser til pietistene. Kingos *Graduale eller Kirkesalmebok*, som etter en trang fødsel endelig utkom, "flitteligen igiennemseet", i 1699, inneholder ingen verdslige melodihenvisninger. Førsteutgaven av *Bibelsk Visebog*,

³⁵ Johannes Pedersen, "Pietismens tid 1699–1746", *Den danske Kirkes historie*, utg. Hal Koch og Bjørn Kornerup, bd. 5, Kbh. 1951, s. 42.

³⁶ Christian Friedrich Gessner, *Der so nöthig als nützlichen Buchdruckerkunst und Schriftgiesserey*, bd. 2, Leipzig 1740, s. 144 b).

derimot, trykt av J.M. Godiche som den første av Dass' bøker i 1711 ("Til Trøcken befordret" av Christiania-bokhandler F.J. Brun), har verdslige forlegg til fem av 17 sanger.

Forklaringen på førsteutgavens parodifrykt behøver riktignok ikke nødvendigvis bare å være å finne i religionen. Man kan også forestille seg en estetisk eller litterær grunn. Parodien som uttrykksform var på fremmarsj, musikalsk så vel som litterært. Jeg har allerede nevnt den tyske *lied*-genrens estetisk bevisste bruk av foreliggende melodier fra 1720-tallet av, en skrivemåte som på den tiden var vel utviklet i den franske vaudevillen.³⁷ På litteraturens område var Scarron, med *Virgile travestie* (1648–58), og Boileau, med *Le lutrin* (1674), trendsettende. Den danske professor Holberg fulgte i 1719 opp med det parodiske epos *Peder Paars* og senere med komedier som *Ulysses von Ithacia* og *Melampe*. Det er simpelthen mulig at selve det parodiske fenomen, gjennom litterær og musikologisk teori og praksis, var mer merkbart i København i 1715 enn det hadde vært på Alstahaug i 1690.

Den parodiske sang når i Skandinavia riktignok sitt høydepunkt først med Bellman mot slutten av det attende århundre. Dansken Torben Krogh ga med sin lille bok *Bellman som musikalsk Digter* (ref. note 37) forskningen ny retning: fra det genetiske studium, oppsporingen og identifiseringen av dikterens melodiforlegg, vendte man interessen mot analysen av det estetiske uttrykk: dobbeltstrukturen (kalt parodi) og dens retoriske funksjon. Det lar seg ikke gjøre å påvise at Bellmans melodiforlegg, hans *timbre*, varslet noe mer enn et simpelt lån,³⁸ for eksempel fra fransk opera eller vaudeville, men ofte, når forlegget er kjent, kan man ikke unngå å fornemme den estetisk virksomme motsetningen mellom original og parodi, mellom gammel musikk og ny tekst.³⁹ Men det er så langt jeg kan forstå ingenting som inviterer til en tilsvarende ironisk-parodisk lesning av Dass' hundre år eldre åndelige sanger.

³⁷ Torben Krogh, *Bellman som musikalsk Digter*, Kbh. 1945, s. 7–8.

³⁸ På samme måte virker det usannsynlig at Johan Nordahl Brun spilte på noen ironisk distanse til sitt forlegg i sin "Selskabs-Sang" med tittelen "Parodi"; se Johan Nordahl Brun, *Mindre Digte*, 2. forøkede utg. ved hans sønn C. Brun, Chra 1818, s. 282–87.

³⁹ Se Krogh, *Bellman*, s. 48 ff. Kroghs arbeid er resymert og videreført av James Rhea Massengale i *The Musical-Poetic Method of Carl Michael Bellman*, Uppsala 1979. Se også Alf Kjellén, *Bellman som bohem och parodiker*, Sth. 1971, s. 94 ff. Kjellén er særlig opptatt av den litterære genreparodien hos Bellman, men forviller seg som så mange i begrepsjungelen: parodi og satire faller sammen i hans terminologi. Kurt Johannesson demonstrerer overbevisende hvordan Bellman benytter seg av en parodisk-musikalsk retorikk i sine sanger; han fremkaller og spiller på en musikalsk stemning snarere enn et spesifikt forlegg: "Bellman som musikalsk diktare", *Lyrik i tid och otid. Lyrikanalytiska studier tillägnade Gunnar Tideström 7.2. 1971*, utg. Gunilla og Staffan Bergsten, Lund 1971, s. 8–22.

VI

Dass som Bellmann: begge har de blitt gjenstand for ettertidens romantiserende ønsketenkning. Man har villet dyrke sine forfatter-helter også som trubadurer og tonediktere.⁴⁰ Men dermed har man oversett en viktig side ved deres skrivemåte, ved deres estetikk og – i leserperspektiv – ved tekstens pragmatiske dimensjon.

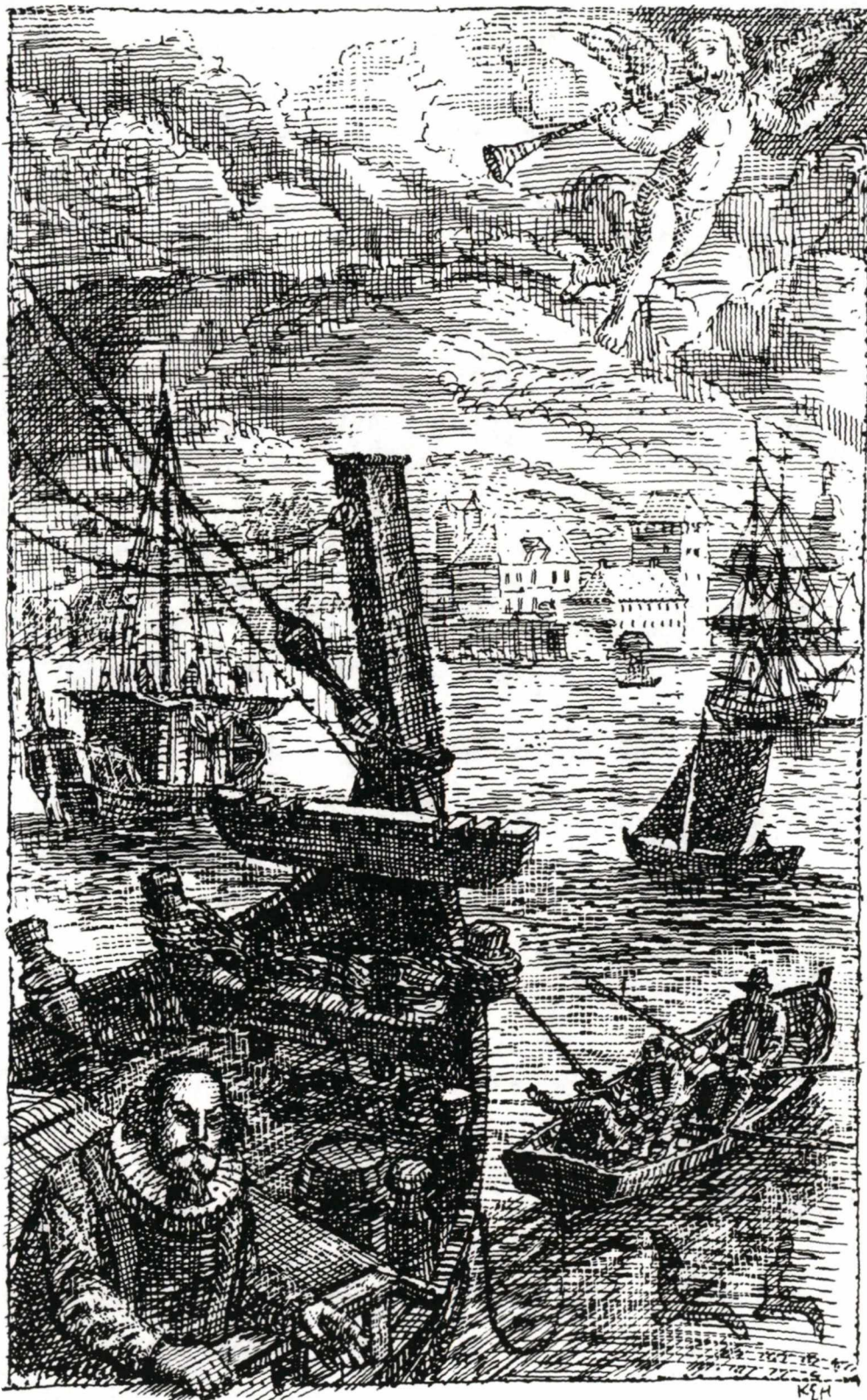
Dass gjorde som Kingo, han brukte verdslige melodiforlegg. Flere av dem stammer fra Terkelsens *Astree Sjunge-Choer*, som neppe hadde noen stor folkelig utbredelse på slutten av 1600-tallet,⁴¹ da en stor del av befolkningen ennå ikke kunne lese. Det var pietistene som fikk fart på alfabetiseringsprosessen i Danmark–Norge. Det er rimelig grunn til å anta at Dass ikke manglet evnen til å fornemme en parodisk effekt. Løsningen må ligge i at problemet ganske enkelt ikke meldte seg i forbindelse med hans åndelig-didaktiske sanger. Dersom vi forutsetter at Terkelsens viser var forholdsvis ukjente i de brede lag av befolkningen, skapes heller ingen estetisk virksom dobbeltstruktur.⁴² Dass har derimot uten videre kunnet nyttiggjøre seg iørefallende, populære melodier i sitt forsøk på å "nå frem" til sine sognebarn. Som en bevisst – og langt fra "enfoldig" – fornyer av den åndelige sangen velger han verdslige forlegg til tross for at det ville ha vært enklere for ham å holde seg til de gode gamle salmemelodiene fra for eksempel Thomissøns salmebok (1659). Hans uvante melodihenvisninger får praktisk funksjon for de lesekyndige (prester og andre kirkelig ansatte), som dermed blir en slags "melodimisjonærer".⁴³ Noen ironisk form for parodi blir det ikke snakk om før mange av dem som synger faktisk hører Terkelsens eller andres "forfengelige ord" tvers gjennom Dass' og sin egen stemme.

⁴⁰ Om det romantiske Bellman-bildet skriver Kjellén i *Bellman som bohem och parodiker*, s. 9 ff.

⁴¹ Fet, *Lesande bønder*, registrerer ingen eksemplarer i sitt materiale.

⁴² Jf. O.M. Sandviks observasjon at det er sjelden en verdslig og en åndelig tekst "trives side om side innen samme bygdelag." *Folkemusikken i Gudbrandsdalen*, 2. utg., Oslo 1948, s. 52.

⁴³ Jf. Anders Steinsholts sosiolingvistiske begrep "språkmisjonærer" i *Målbryting i Hedrum*, Oslo 1964, s. 26.

Fra "PETTER DASS SAMLEDE VERKER", GYLDENDAL NORSK FORLAG, OSLO 1980.

Petter Dass - ein lærd Europæer og folkediktar

I jubilæumsåret er den 350 år gamle Petter Dass (1647-1707) levande mellom oss i gudstenester og kyrkjespel, i praktbøker og på CD'ar, på konsertar og Petter Dass-dagar. O dei hovudtrekka i biletet av diktarpresten vi sit att med, er vel framleis dei vi finn utmåla i det meste av litteraturen om Petter Dass: han var "Nordlandsdiktar" og "folkediktar", budde "mod Verdens Ende", og heldt seg unna alle "barokke snurrigheter og den lærde diktningen" (Norges litteraturhistorie I, s. 433). Det spørst sjølv sagt kva ein legg i dei siterte omgrepa, men eg vil hevde att Petter Dass var ein verkeleg lærd diktar, og nettopp som lærd diktar også ein stor diktar og ein stor folkediktar, og ein diktar som stod fast planta i ein europeisk, kristeleg-retorisk tradisjon.

Som alle veit har Petter Dass skrive det som vert kalla verdleg dikting (Nordlands Trompet, Den norske dalevise og høvesdikting) og religiøse verk (Bibelsk visebok, Tre bibelske bøker, evangeliesongar og katekismesongar). Alle diktverka hans er tidstypiske sjangrar frå 1500- og 1600-talet, og fleire av dei såkalla verdslege sjanrane er på mange måter også religiøse dikt, og aller tydlegast ser ein dette i gravferdsdikta. Sjølv om den religiøse diktinga hans fyller brorparten av "Samlede verker" (Gyl, 1980), har forskinga lagt relativt lite vekt på å granske desse skriftene som heile og heilstøypte verk. I det heile er det svært lite publisert Petter Dass-forsking å vise til, og Sigmund Skard sine ord frå Edda i 1932 gjeld framleis: "...boka om Petter Dass' religion er enno uskriven."

Kristeleg-retorisk tradisjon

Petter Dass hadde gjennom latinskolen og teologistudiet fått innføring og øving i dei "frie kunstene", og mellom dei i dialektikk og retorikk. Gjennom retorikken hadde han fått ein reiskap til den diktariske oppfinninga (*inventio*), og hjelp til språkleg utforming (*elocutio*), og dialektikk og retorikk hadde gitt han innføring i både logisk og retorisk argumentasjonskunst. Luthersk truslære, slik ho mellom anna var utforma av Melanchthon og ført vidare i katekismeutgåvene, gav han *loci* (lærepunkt, motiv, tema) til diktinga, og Bibelen og bibeltolkingslæra gav han bade *loci*, stilelement og argument. Preikelæra (*ars praedicandi*) i luthersk utgåve gav han mellom anna hjelp til *dispositio* og utforminga av dei ulike delane i til dømes ein katekismesong.

Vi kan her berre nemne nokre døme som viser dette. Når dikteren i innleiinga til songen om det femte bodet definerer retorisk at det finst tre slags mord, med munnen, med handa og i hjartet, brukar han ein velkjend innleiingsteknikk. Når han sluttar frå einskildtilfelle til det allmenne, som til dømes i føreordet til "Trende bibelske Bøger", for å

grunngi kvifor det er "behof/ At tale Qvinders Priis og Lof", fylgjer han velbrukt retorisk argumentasjonsteknikk. Og når han brukar Jonas-motivet (*Jonas-topos'en*) i gravferdsdiktet til Jonas Falch som drukna, som eit retorisk argument for oppstoda frå havet, auser han av ein velkjend kristeleg tradisjon, som ein kan finne i all slags europeisk kunst gjennom mange hundre år.

I det heile er det Bibelen, direkte og indirekte, som først og fremst er "Schatzkammer" for både motiv og tema, idear og argumentasjon, biletbuk og stilistisk utforming elles hos denne dikteren, som hos dei aller fleste diktarane den gongen. Og i skriftene hans ser vi døme på og spor av den teksttolkinga som var vanleg frå oldkyrkja og fram gjennom heile mellomalderen. Peter Dass kjenner og brukar den allegoriske skriftutlegginga, slik som til dømes i "Den anden Sang" om dåpen (strofe 13 ff). Han har bilete og uttrykk frå den allegoriske tolkinga av Høgsongen og tekstar som gjerne vart knytte saman med denne, sjå til dømes songen om "En hellig almindelig Kirke" strofe 15 og 16 og den første salmen om dåpen, strofe 34 og 35. Han brukar typologiske tolkemåtar, og er til dømes svært glad i å dikte inn hendingar frå Samson-historia som prefigurasjonar for Kristus og hans gjerningar. Ofte ligg slike tolkemåtar gøymt i biletbukken, saman med anna tradisjonsstoff frå til dømes emblematikk og allmennkunnskap på den tida.

Retorikk og diktning

Å dikte på slikt tradisjonsstoff var idealet for ein diktar på 1600-talet. I retorikkutdanninga hadde dei lært å skrive etter klassiske mønstertekstar, lærebøker og velfylte notatbøker med døme på både innhaldselement og stilistiske utformingsmåtar. Men sjølv sagt var det viktig å bruke dette stoffet som grunnlag for eigne, sjølvstendige skriftstykk. Men der var ingen krav om originalitet slik som i våre dagar. I det heile var krava til diktning andre den gongen enn i tida frå og med romantikken og framover til i dag. Diktinga var ei av retorikken sine "døtrer", saman med talekunst, brevskriving og preikekunst.

Diktaren hadde eit mål med diktinga som låg utanfor dikteren sjølv; han ville vinne tilhøyrarane for seg og si sak ved å appellere til tankar, kjensler og vilje hos dei. Det er publikum og det dikteren vil oppnå med diktinga som er viktig og interessant, og ikkje dikteren som person. Det er altså ikkje snakk om opplevingslyrikk eller om å gi uttrykk for kjensler eller tankar i dikteren sitt private indre. Skildrar ein til dømes eit landskap, er det ikkje for å skape naturstemning eller gjere landskapet for allmenne menneskelege røynsler, og naturlementa blir faste teikn som formidlar ein åndeleg bodskap. Naturskiltringane i katekismesongane til Dass fungerer til dømes som bevis på ein god og vis Skapar, og ikkje som skildringar av nordnorsk natur og dyreliv; og det skapte er der for å syngje Gud takk og pris. I den religiøse diktinga er målet ikkje å gi eit bilete av dikteren

sin eigen religiøse lengt eller hans personlege religiøse opplevingar, men å tolke og gi vidare ein gitt bodskap og å omvende folk til levande trusliv og rett livsferd.

Denne diktinga er og lærd dikting, som krev kunnskap og tankearbeid både hos diktarane og publikum. I den religiøse diktinga krevst det først og fremst bibelkunnskap og kjenneskap til tolkingstradisjonar og religiøse skrifter. Mykje er og dikta frå og til ein politisk og kulturell overklasse, og til eit felles diktarmiljø eller utvalde krinsar som hadde råd og høve til å nyte denne diktekunsten. Den kristeleg diktinga stiller her i ein særklasse, i og med at teoretikarane og praktikarane er klare over at skal bodskapen nå ut til alle, må diktinga vere enkel i innhald og form. Folk flest på den tida kunne ikkje lese og skrive, og bøker var for dei svært få. Ein diktar som Petter Dass står derfor framfor eit reelt eller tenkt publikum i ein munnleg kommunikasjonssituasjon, der det talte og det høyrde ordet skal skape omvending, tru og oppbygging. Så dersom vi med "folkedik-taren" Petter Dass meiner at han var ein diktar som skriv for folket, så var han ein folke-diktar, og som ein slik fungerer han på samme måten som dei store folketalarene og folke-diktarane i den klassiske retorikken si tid.

Katekismesongane som retorisk dikting

Retorisk dikting er og situasjonsbunden dikting. For Dass sine katekismesongar er katekis-meundervisninga "Sitz im Leben", og målet er å gi såkalla vanlege folk undervisning i kristen tru og moral. Dei retorisk-diktatariske verkemidla må etter det retoriske prinsippet om *decorum* verte tilpassa emne, bruk og målsetjing. Det er lite vi veit om kvar og korleis Dass sine katekismesongar har vore brukte, men vi må vel ha lov til å tenkje oss noko ut frå det vi elles veit om katekismeundervisninga på den tida, ut frå det Petter Dass sjølv seier i innleiinga til songane, og ut frå sjølv songane.

Andreas Seierstad skriv (sjå Fedrearv og kristenkall, Oslo 1965, s. 141-186) m.a. at det på 1500- og 1600-talet skulle vere katekismeopplæring frå preikestolen under gudstenesta: "I bygdene skulle prestane preika over evangeliet berre ein halv time og nytta den næste halve timen til å utleggja barnelærdomen, - lesa upp eit katekismestykke og forklåra det." (s. 169). Kan vi gisse på at katekismesongane til Dass er slike "katekismepreiker"? Dei har i alle fall alle dei delane ei luthersk preike tradisjonelt skulle innehalde, med både bibeltekstparafrasar, dogmatiske utleggingar og applikasjon, og dei er, særleg i figurbru-ken, tydeleg prega av ein preikesituasjon der prestediktaren heila tida vender seg til eit publikum. Til samanlikning er evangeliesongane relativt tørr, rima attforteljing av bibel-tekster, utan utlegging og "anvendelse", medan til dømes boka om Rut kan karakterise-rast slik som bibelutgåver frå 1600-talet gjer: .."en skøn, lystig og besynderlig nyttig histo-ri..".

I innleiinga til si "Catechismi Bog" (Samlede verker, II s. 140 ff) skriv Dass om målet med boka, om kven han reknar som tilhøyrarar, og om korleis katekismeundervisninga skal foregå. Dei unge skal først lære "sin Catechismi Bog læsendis", og deretter "Sjungen-dis". Argument for dette finn han i Guds ord: "La Guds Ord boe rigelig iblandt eder". Guds bod skal ikkje berre "tages", men "tages og igientages"; Order "vil indbæres til Øret, giennem Øret indbæres til Munden, giennem Munden indbæres til Hiertet" - og "ved Tid og Flid kan store Ting udrettis." Her talar ein ekte retorikar og ein god Luther-elev! I sentrum står det munnlege Gudsordet, og det er øyret, munnen og hjartet som tar imot det, ikkje det lesande auget, pennen og forstanden. Han vil altså med det talte, sungne og høyrde ordet tale til kjensler og vilje, slik at ordet om Gud og hans frelse kan verte til ei hjart-tru, med glede og trøyst. Gjennom dei retoriske aktivitetane framseiing og synging og etterlikning (*actio* og *imitatio*) er målet eigenleg "en Chisten Glæde i sine Hierter" (*delectare*). Men Petter Dass vil og rive soknebarna sine med (*movere*) i lovsong, frå slekt til slekt. Og han skriv om "den dobbel Underviisnings Form" (*docere*), og "vanskelige Lærdomme", og meiner at folk vert "meere end Slette, gemeene og enkelte Folk" når dei går inn for "at søge sin Sielis Føde i deris blomstrende Sommer".

Det var skrivne mange katekismesongar på Dass si tid, og ein kan sjå denne sjangeren som ei form for luthersk læredikt, som stammer frå Luther sjølv. Det lutherske lærediktet, eller den lutherske læresalmen, er blitt karakterisert som ein salme der undervisning, forklaring, trøyst, trusvedkjenning, lovsong, takk og bøn faldar seg ut i eit dynamisk samspel, lagt i munnen på prestediktaren og den syngjande kyrkjelyden. Ein luthersk læresalme er på ingen måte "rima dogmatikk" eller versifisert truslære, og diktaren tar i bruk verkemiddel frå retorikken for å uttrykke dette, i dialog med ein folkeflokk. Vi vil hevde at Dass sine katekismesongar er meir på line med lutherske katekismedikt frå 1500-talet enn med tilsvarende dikt frå hans eiga samtid (til dømes katekismesongane til Johann Rist).

"Hvor kostelig Har du stafferet Jorderig.."

Det vi her har skrive, kan vi til dømes sjå konkretisert i songen til den første trusartikkelen. Her finn vi undervisning om Guds vesen og eigenskapar, om kva tru er, om kva det vil seie at Gud er "Fader" og allmechtig Skapar, om Guds verdsstyring og om føremålet med skapinga. Og vi finn takk og lovsong; ja heile songen er forma som ein lovsong til den allmechtige Gud Fader, "Himmelens og Jordens Skabere." Her er det truslære og trusvedkjenning i lovsongsform, ein lovsong som alt det skapte er med på saman med diktaren og den kyrkjelyden han legg songen i munnen på. Og melodien (i rytmisk form!), med sin gledetone og "schwung" høver til hymna til den Allmechtige, og strofe mønstret gir rom for både inntrenganden og livfulle opprekningar, oppattakingar og presiseringar, og

tilbedande og lovprisande påkallingar og utbrot. Salmen gir og trøyst, og rom for takk og bøn.

Det er i heile songen tydeleg at Dass står i ein tenkt eller reell dialog med sin Gud, med naturen, med tenkte opponentar og med sitt publikum, og at han sjølv er hjarteleg og til dels lidenskapeleg til stades i det han seier fram eller syng. Han vender seg til Gud med påkalling, bønerop, tiltale og utbrot. Alle desse figurane gir diktet den patos og ornatus som høver i møtet med Skaparen, og som også kan rive med seg folk i lovsong. Oppattakingsfigurer, parallelle uttrykk, retoriske spørsmål, didaktiske spørsmål og ulike tiltalemåtar gir og songen dynamikk og tyngde og held folk vakne i ein levande dialog. Dass drar og tilhøyrarane med inn i argumentasjon, sjølv om han formelt oftast argumenterer med Gud (sjå til dømes strofe 12-16). Han trekkjer og konklusjonar ut frå døme, analogiar og samanlikningar.

I store delar av salmen er det likevel dei livfulle og detaljerte skildringane som gjer han så levande. Dass viser fram ting, dyr, menneske, slik at ikkje bere tanken, men også det indre auget og øyret tar in i seg den skapte verda som utfaldar seg under Guds hender og vakne auge. Gjennom å vise fram kan Dass både bevise at Gud er den allmektige Skaparen og overbevise tilhøyrarane om det same. Slik kan vi sjå at Petter Dass også til utforminga har valt seg ut verkemiddel som høver til undervisning (*docere*), og verkemiddel som riv folket med i jublande tru og lovsong (*movere*).

Skulle vi la Dass bli levande også frå preikestolane våre, i alle fall no i jubilæumsåret og i tiåret fram til markeringa av dødsåret? Kunne ein Dass-salme vere mønster eller grunnlag for ei preike, eller vere halve gudstenestepreika, slik som i hans eiga tid? At folk også i våre dagar treng bibelkunnskap og ei trusopplæring som kan røre ved hjarta og skape lovsong, er det vel ingen tvil om.

Fra "PETTER DASS SAMLEDE VERKER", GYLDENDAL NORSK FORLAG, OSLO 1980.

Petter Dass, Som boer mod Verdens Ende?

Det er sagt og sunge mykje godt og vakkert av og om den 350 år gamle jubilanten Petter Dass (1647-1707). Og det meste festnar biletet av "folkediktaren" og "Nordlandsdiktaren", som budde mot "Verdens Ende" og stort sett heldt seg unna "barokke snurrigheter og den lærde diktningen" (Norges litteraturhistorie I, s. 433). Samstundes har vi ei svært mager publisert Peter Dass-forsking, og inga vitskapeleg utgåve av skriftene hans.

Det er kanskje på tide å utvide det biletet vi har av Petter Dass no ved inngangen til "jubileumstiåret" (1997-2007). Dass var også lærd diktar. Han formidlar solid, tradisjons-tru og allmenn lærdom, og han gjer det på ein lærd måte og brukar grovt sett dei same verkemidla som folketalarar har nytta sidan antikken og fram gjennom europeisk historie, nemlig dei verkemidla vi kjenner frå den retoriske tradisjonen.

Den lærdommen Petter Dass formidlar, er først og fremst kristendomskunnskap, og djupast sett er også naturskildringane og dei topografiske skildringane hans ein storslått argumentasjon for Skaparen. Men i særleg grad er det Katekismesongane som fører oss inn i den religiøse verda som Petter Dass og hans lærde og ulærde samtidige levde i. Eit nærare studium av desse songane og den tradisjonen dei er tufta på, kan difor utvide det biletet vi har av diktarpresten.

Gjennom latinskolen og teologistudiet hadde Peter Dass m.a. fått innføring og øving i dialektikk og retorikk, som gav han reiskapar til å kunne føre ein lærd logisk og retorisk argumentasjon for hovedpunkta i kristen tru og moral. I songane sine argumenter Dass med både Gud, djevelen, "de Onde", med alle slags tenkte eller reelle opponentar og med soknebarna sine. I denne argumentasjonen spelar dei bibelske bevisa ei avgjerande rolle, sidan Bibelen var øvste, urokkande autoritet i mange saker, og i den induktive bevisføringa myldrar det fram ei fargerik verd med bibelske personar og dramatiske hendingar. Med denne argumentasjonen vil han både forklare og prente inn kristendomskunnskap og overtøye ved å appellere til fornuft og vilje. Men han vil også noko meir. Han legg heile sin personlege autoritet og sjarm, og sin eigen lidenskap, inn i argumentasjonen, og han veit å vise fram og måle ut personar, scener og hendingar så levande at folk kan både fryde og glede seg og blive rivne med. Han talar såleis til både tankar, vilje og kjensler til dei som lyttar, og han kan kunsten å bruke dei språklege verkemidla som kan overtøye hovudet og røre ved hjartet. I alt dette er han i pakt med dei ideala til diktekunst som retorikkundervisninga hadde gitt han.

Gjennom studiet fekk han og dei *loci* (lærepunkt, motiv, tema) han diktar på i Katekismesongane, slik dei var utforma av "Tysklands lærar" Philip Melanchthon og ført vidare

av Luther i katekismeutgåvene hans. Og bibelstudium, bibeltolkningslære og preikekunst gav han både innhald og former til diktinga.

Bibeltekstar spelar ei stor rolle i Dass si dikting. Nokre tekstar parafreserer han utan å legge til noko nemneverdig (Evangeliesongane), andre utvidar han med lange argumentasjonsrekkjer, saklege opplysningar, polemikk, forfatterkommentarar, dialogar og livlege detaljrike og til dels dramatiske og patetiske skildringar (Tre bibelske bøker, Bibelsk visebok). Fordi han har hatt ulike målsetjingar og ulike brukssituasjonar i tankane, har desse tekstane fått ulike utformingar. Dei første er tenkte til utanåtlæring, og har difor ein enkel stil og strofer som kan syngast. Med dei siste vil han både undervise i kristen tru og moral, underhalde og vise ei smittande fortelje- og argumentasjonsglede, til trøyst og opbygging, og rive folk med og få dei til å følgje både i hovudpersonane sine fotefar og i Herr Petter sine i liv og lære.

Fleire stader ser vi at Dass også brukar den allegoriske tolkingstradisjonen som vi kjenner frå oldkyrkja og mellomalderen, til dømes dei allegoriske tolkingane av Høgsongen. Hos Dass vert bruda i Høgsongen for det meste tolka som kyrkja, slik som til dømes i denne strofa: "Salomon lyksalig skatter/ Bruden for sin' tvende Patter:/ GUds Brud har og tvende Brøst,/ Hvor af suis Saft med Løst." Og desse to brysta er "de tvende Sacramenter", som nærer og styrkar og frydar dei truande.

Denne tolkingstradisjonen kunne også føre element frå den katolske arven inn i luthersk salmedikting. Når Dass i omtalen av jomfrufødselen skriv om Kristus som opna "den Port i GUds Helligdoms Sæde" (...) "saa smugt" og "med Tugt", ein port som sidan "blev gandske tillukt", så nyttar han Maria-metaforen "den lukkede port", som har grunnlaget sitt i ei tolking av Esek 44,2. Typologisk skrifttolking finn vi mange stader; her kan det vere nok å nemne alle Samson - Kristustypologiane, til dømes i den femte songen til trusartiklane.

Katekismesongane ber og tydelege merke av luthersk preikekunst og luthersk salmedikting på 1500-talet. "I bygdene skulle prestane preika over evangeliet berre ein halv time og nytta næste halve timen til utleggja barnelærdomen, - lesa upp eit katekismestykke og forklåra det", skriv Andreas Seierstad om katekismeopplæringa frå preikestolen under gudstenestene på 1500- og 1600-talet (*Fedrearv og kristenkall*, Oslo 1965, s. 169). Skal tru om ikkje Dass sine katekismesongar er slike "katekismepreiker"? I alle fall har dei delane ei luthersk preike skulle ha, med bibeltekstparafrasar, dogmatiske utleggingar og applikasjon på tilhøyrarane. Og dei er også stilistisk, og særleg i figurbruken, prega av ein preikesituasjon der diktarpresten heile tida vender seg til eit publikum.

Det vart skrive mange katekismesongar på Dass si tid, og ein kan sjå dei som ei vidareføring av Luthers eigne læresalmar. Luthers læresalmar er blitt karakteriserte som salmar der undervisning, forklaring, trøyst, formaning, trusvedkjenning, lovsong, takk og bøn

faldar seg ut i eit dynamisk samspel, lagt i munnen på diktaren og den syngjande kyrkje-lyden. Denne karakteristikken høver godt på Dass sine katekismesongar.

Men Katekismesongar er på ingen måte berre teologi, retorikk og preikekunst, dei er dikting. Men dei er dikting i ei før-romantisk tid, då diktinga var ei av retorikken sine "døtrer", og ideala for dikting var annelis enn i seinare tider. Å dikte på tradisjonsstoff og ut frå overleverte mønstertekstar var inga skam, tvert imot. Ein diktar skulle vise både sin lærdom og sitt handverk, men også sunn vurderingsevne og talent når han tilpassa dette i eiga dikting. Det er og viktig å ha klart for seg at vi har å gjere med ei dikting som skulle brukast i ein gitt situasjon, og at ho difor er tilpassa denne situasjonen, det publikum ho er mynta på, og dei måla diktaren har med diktinga. Eit gravferdsdikt til høgståande menn skulle til dømes ha andre innhalds- og formelement enn eit gravferdsdikt til kvinner, barn og folk av lågare rang.

Det er ikkje snakk om ein lyrikk som gir uttrykk for private, individuelle kjensler og tankar i diktaren sitt eige indre. Skildrar diktaren til dømes eit landskap, er det ikkje for å skape naturstemning eller for å gjere naturen til ein spegel for diktaren sitt indre liv. Naturelementa blir faste teikn som formidlar ein åndeleg bodskap. Naturskildringane i katekismesongane til Dass fungerer først og fremst som bevis for ein god og vis Skapar, og ikkje som skildringar av nordnorsk natur og dyreliv, og det skapte er der for å syngje Gud takk og pris.

Mykje av det ein gjerne har gitt stempelet "folkeleg" hos Dass, kan fort vise seg å vere henta frå tradisjonen, m.a. frå annan litteratur, frå allmenn kunnskap på den tida, frå emblemattikk og kyrkjekunst, og framfor alt frå Bibelen og bibeltolkingstradisjonar. Kanskje det er på tide å slutte å setje "lærd" dikting opp mot "folkeleg" dikting? Og kanskje det er på tide å ta religiøse tekstar i dikt og prosa på alvor i litteraturforskinga vår? Når ein i dag les vurderingar av det Petter Dass har skrive, kan ein få inntrykk av at Peter Dass var ein stor diktar fordi han budde utanfor dei kulturelle sentra og difor ikke vart verken "lærd" eller "barokk". Eg vil hevde at han slett ikkje stod utanfor den kristeleg-retoriske tradisjonen og den diktinga som byggjer på han, og at han var ein verkeleg lærd diktar, og nettopp som lærd diktar også ein stor diktar og ein stor diktar for oss såkalla venlege folk.

Fra "PETTER DASS SAMLEDE VERKER", GYLDENDAL NORSK FORLAG, OSLO 1980.

Petter Dass' bruk av Bibelen i "Bibelske Viise-Bog"

av Torgils Aurdal.

Innledning.

Petter Dass' bruk av Bibelen - det er et emne som i høy grad har interesse for alle som er opptatt av Petter Dass. Nordlandsnaturen og Bibelen er jo de viktigste kildene til det aller meste av hans diktning. Leseren opplever ganske snart, at der naturen er utgangspunktet, der ender Petter Dass svært ofte opp i bibelsk ettertenksomhet.

Det merkelige er at så utrolig lite er gjort for å gå nærmere inn på Petter Dass sin bibelbruk. Fra andre sider er det etter hvert kastet lys over presten fra Alstahaug. Først fattet man interesse for ham som beskriver av Nordland, som topograf. Johan Sebastien Welhaven oppdaget at han var dikter og presenterte ham som sådan for den lærde krets i sin samtid. Etter dette har han hatt sin tydelige plass i litteraturhistorien. Seinere har slektsgranskere interessert seg for ham og gjort det til en ære å være en ætling i hans store etterslekt. Hans språk har vært gjenstand for forskeres interesse. Hans musikk og melodienes tradisjonshistorie har etterhvert også blitt gjenstand for seriøs undersøkelse. Innen folkloristikk og kulturhistorie er det gitt bidrag til forståelsen av Petter Dass. Men prestens og dikterens *bibelbruk*, den har ennå ingen funnet interessant. Ennå har ingen teolog forsøkt å gi noe helhetlig bidrag til teologien i Petter Dass' diktning. Går vi til kirkehistoriske framstillinger av epoken hans, er han selvsagt med. Men det er lite å hente der, bortsett fra det som gis i litteraturhistoriske oversikter. Som salmedikter har han etterhvert fått sin posisjon. Han har 7 nummer i Norsk Salmebok, det samme som i Landstads reviderte. Hans salme "Herre Gud, ditt dyre navn og ære", er den norske salme som visstnok er mest oversatt til andre språk. Denne mektige hymnen er blitt en del av den norske kulturskatten. I de seinere år har den hatt sin plass i Nidarosdomens liturgi ved store begivenheter som pavebesøk og kongesigning. Den forsvarer utmerket sin plass der. Men likevel, og merkelig nok, virker det naturlig å framsette følgende påstand: *Som teolog og kirkemann er Petter Dass ennå ikke tatt fullt på alvor av sin kirke.*

Det er på tide at vi gjør noe med dette nå ved hans 350-årsjubileum. Hans kirke skylder ham det! Da passer det godt å se nærmere hans bibelbruk. Vi skal her gjøre det med utgangspunkt i hans bok "Aandelige Tids-Fordriv eller Bibelske Viise-Bog". I dette arbeidet om hans bibelbruk vil vi forsøke å belyse:

1. Petter Dass' *teologiske forutsetninger* ut fra sin samtid og sitt teologistudium.
2. *Det bibelske materialet* som Petter Dass benytter i Bibelsk Viise-Bog (BV).
3. *Hvordan* Petter Dass bruker sitt bibelske materiale.

Petter Dass' bibelbruk. Teologiske forutsetninger.

Hva hadde Petter Dass lært om bibelbruk? Hva kan vi vente av ham? Petter Dass var teolog. Innen teologien er synet på Bibelen og bibelteksten et viktig lærepunkt som virker bestemmende for både den kristne forkynnelsen og for kristen veiledning i viktige livsspørsmål. Aldri før hadde teoridannelsen om bibelsyn vært mer omfattende enn på Petter Dass sin tid. Det vil føre alt for langt å gå grundig inn på dette her, men noen hovedpunkter skal skisseres. Petter Dass studerte teologi ved Københavns universitet i tida 1666-1669. Fra 1621 fastslo den nye fundats for universitetet at studentene avkrevdes minst 2 års opphold ved universitetet for å bli ordinert til prest. Fra 1629 var teologisk embetseksamen innført. For å få "attestas" og dermed prekestol, måtte studentene i tillegg til den nødvendige eksaminasjon også underkaste seg obligatoriske prekenøvelser.

Vi skal ikke gjøre oss så altfor store tanker om det allminnelige teologiske nivå hos datidas studenter. Studiet besto av to hovedbolker:

1. *Lectio Biblica, bibelkunnskap*. Alle studenter behersket selvsagt latin, innlært ved universitetes forskole, latinskolen. Petter Dass hadde gått latinskolen i Bergen 1660-1666. Ved universitetet ble den latinske bibel benyttet, evt. med en dansk oversettelse i tillegg. Litt kjennskap til hebraisk fikk teologistudentene med seg og noen kjente også litt til gresk. På Petter Dass' tid var interessen for klassiske språk voksende.

2. *Loci Communes, "de allminnelige sannheter"*. Dette omfatter de læremessige grunnsannheter i troslæren, altså dogmatikken, innbefattet etikken, med De 10 bud som et viktig grunnlagsmateriale. Rettesnor for all troslære var Confessio Augustana (Den Augsburske trosbekjennelse fra 1530, ført i pennen av Philip Melanchthon) og Martin Luthers lille katekisme. Dette er fortsatt det reformatoriske læregrunnlag for den evangelisk-lutherske kirke i Danmark og Norge.

Fra 1660 var eneveldet innført i Danmark -Norge. Petters studietid i København faller altså helt i begynnelsen av denne epoken. Teologisk sett befinner vi oss her i ortodoksiens gullalder. Den dominerende kirkelige læremester i tida var Jesper Rasmussen Brochmand (1585-1652). Som professor i teologi og som Sjællands biskop fra 1639, kom han til å prege dansk-norske prester i mer enn hundre år. Men også som kristen oppbyggelsesforfatter hadde Brochmand enorm innflytelse. Hans Huspostill, med prekener til alle søn- og helligdagers epistler og evangelier, var en av de mest brukte andaktsbøker i mer enn 200 år, siste opptrykk var i 1862. Her stiller han sin lærdom i den enkle forkynnelses tjeneste. Men den bok som ble rådende i presteutdannelsen i denne epoken, var hans *Universae Systema Theologiae* (1633). I 1649 kom denne boka i en forkortet utgave, kalt *Epitome*. Den ble i mer enn hundre år alle presters dogmatiske håndbok. Studentene, som Petter Dass, benyttet mest denne boka som nærmest var en slags standardisert minimumsteologi som man kunne komme seg helskinnet gjennom eksamen med.

Her har Petter Dass lært ortodoksienes viktigste grunnsetninger om Bibelen. Han har lært at *Scripura sacra est verbum Dei*, den hellige Skrift er Guds ord. Den er i sin helhet, både i Det gamle og Det nye testamentet inspirert i alle detaljer. Gud er *causa principalis*, hovedårsak til Skriften. Mennesket er *causae instrumentalis* i Skriftens tilblivelse, et verktøy i Guds hånd. Han har videre lært at Skriften i seg selv har *auctoritas*, autoritet, *perfectio*, er fullkommen og *perspicuitas*, er klar. Man skal i fortolkningen av Skriften verken gå til fornuften, andre åpenbaringer eller noen pavelig autoritet. Skriften skal fortolkes ut fra seg selv, den er sin egen fortolker. Alt skulle utledes av Skriften, som i praksis nærmest ble betraktet som et leksikon eller en lovsamling. Skriften er teologiens erkjennelsesprinsipp. Saligheten nås gjennom den rette lære, den rette erkjennelse.

Bibelen skulle selvsagt i følge god, luthersk tenkning leses av menigmann- i den grad han da kunne lese. Den rådende danske bibeloversettelse fra 1607 var forørig ikke alltid like lett å forstå for den som kunne lese heller. Hans Poulsen Resens bibeloversettelse var så bundet til originalteksten og dens grammatikk at teksten på dansk mange ganger ble vanskelig tilgjengelig. Så alt i alt ble det siste ord forbeholdt teologene, de som med sin lærdom og sine språkkunnskaper kunne komme med den rette fortolkning. Enda mer ble dette understreket ved at den aristoteliske metafysikk på 1600-tallet rykket fram som fortolkningsmetode overalt i åndsvitenskapene.

Ortodoksien er en tid med sterke konfesjonelle markeringer. I all forkynnelse og skriftfortolkning ble det svært viktig å avgrense seg både mot katolske og reformerte (vanligvis calvinske) fortolkninger, som til stadighet dukket opp.

Enda et moment ved samtidens kristendomsforståelse må nevnes, nemlig den såkalte "pønitense-teologien" eller "anger-og bot-teologien". Læren om og erkjennelsen av syndens makt gir grunnlag for både en forkynnelse og en oppbyggelseslitterær tradisjon som bærer fram en sterk appell om å vende om til Gud, bekjenne og legge av syndene. Denne botstradisjonen sto særlig sterkt i første halvdel av 1600-tallet, men var sterkt framme mye lengre. Bl.a. finner vi dette i Jesper Brochmands teologi og ikke minst i hans oppbyggelsesbøker som sto sterkt i den folkelige tradisjonen, også på Helgeland. Disse tre grunndrag utgjør da den teologiske plattform som Petter Dass sto på:

- Sterk konfesjonell lutherdom.
- Sterkt ortodoks, skriftbundet dogmatikk.
- Pønitensefromheten.

I hvilken grad disse forhold preger Bibelsk Viisebog, skal vi komme tilbake til. Men la oss nå ta noen innledende bemerkninger til selve verket.

Bibelske Viise-Bog.

Den fulle tittel lyder:

*"Aandelig Tids-Fordriv
eller Bibelske Viise-Bog,
Det er Adskillige bibelske Historier uddragen af den Hellige Skriftes Bøger,
alle Lysthavende til Fornøyelse udi Riim forfattet.*

Verket ble første gang trykket i København i 1711, som det første av Petter Dass' religiøse skrifter. Bare Dalevisen var trykket før, i 1683.

Verket består av 17 dikt i alt. Det faller etter mitt skjønn i to deler. *En rammedel* består av de to første og de to siste diktene i samlingen. *Hoveddelen* består av 13 dikt som alle henter sitt stoff fra Det gamle testamentet (GT).

Diktene i rammedelen har et noe læremessig preg. Diktene i hoveddelen gjenforteller alle bibelske fortellinger. Jeg velger å kalle dem episke eller fortellende dikt. For oversikten skyld velger jeg å stille dem opp slik:

Ramme:

Om Skabelsen

De fire raabende Synder

Hoveddel:

Om Gedons krig
Om Jephthæ løfte
Samsons Historie
Samsons anden Historie
Elisæi Historie
 Den første Sang om Eliæ Skillsmisse
 Anden Sang
 Elisæi tredie Sang
 Elisæi fjerde Sang
 Elisæi femte Sang
 Elisæi siette og sidste Sang
Om Troldquinden i Endor
Jobs Historie
Nabals Historie

Ramme:

Om Syv Tal i Bibelen
De Syv Ord paa Korset JESUS talte

Rammediktene.

Vi skal nå se litt på rammediktene.

Petter Dass gir alltid melodi-henvisninger til sine sanger. Bibelhenvisninger gir han aldri. (Unntak: "Jacobi brev" i "De fire raabende synder") Og hvorfor skulle han egentlig det? De lærde ville finne fram selv. De som ikke var lærde og bibelkyndige ville lite glede ha av slikt. I denne artikkelen som handler om Petters bibelbruk, fører jeg opp henvisningene der de er tydelige å etterspore, i følgende oppstilling:

Om Skabelsen

1. Mos. 1 - 2

De fire raabende Synder

1. Drap	1. Mos. 4, særlig	1. Mos. 4, 10
2. "Sodomi"	1. Mos. 18 - 19, særlig	1. Mos. 18, 20 - 21
3. Å plage fattige enker		2. Mos. 22, 22 - 24
4. Å forholde arbeidsfolk deres lønn		5. Mos. 24, 14 - 15

Om Syv Tal i Bibelen

De syv Ord på Korset JESUS talte

Luk. 23, 34
Joh. 19, 26
Luk. 23, 43
Mark. 15, 34
Joh. 19, 28 - 30
Joh. 19, 30
Luk. 23, 46

"Om Skabelsen"

Dette diktet henter sitt stoff fra de to første kapitlene i 1. Mosebok. Moderne bibelvitenskap har påvist at vi her har to skapelsesfortellinger ført opp ved siden av hverandre. Dette er kunnskaper som selvsagt ikke Petter Dass hadde tilgang til. I dag ville vi si at han i hovedsak følger den første av dem (1,1-2,4a), i det han bygger på skjemaet om de sju dager. I strofe 16-17 henter han inn stoff fra den andre beretningen, der han forteller om Adam som fikk gi dyrene navn og om den "Qvinde" Gud gav Adam, "skabt udaf hans Been". Siktet med diktet er helt tydelig å formidle stoffet. Han vil fortelle "Hvad" og "Hvordan" det "fordum skeede". Allerede strofe 1 gjør det klart:

*Gunstig Læser, hør vel til,
Hør, jeg dig fortelle vil,
Hvad i fordum skeede,
Hvordan i Begyndelsen
Jorden samt og Himmelen
Blev av GUD bereede.*

Lærepregene i dette diktet er tydelige. I de to siste strofene henter han inn igjen sin "Gunstig Læser". "Kom ihu", sier han og foretar et raskt lite resyme der han summerer opp det som er beskrevet. Et mønstergyldig pedagogisk opplegg!

Den litterære tradisjonen dette diktet står i går tilbake til den franske dikteren du Bartas som i 1578 skrev diktet "*La premiere Semaine*", (den første uke). Arrebo bruker opplegget i sitt "*Hexaameron*" som ble trykt i 1661. Trolig har Petter Dass fanget opp ideen der.

"De fire raabende Synder"

Diktet har 38 strofer og er det lengste av rammediktene. Diktet står i en særstilling i Bibelsk Viisebog. I langt sterkere grad enn noen av de andre diktene i samlingen er diktet tekstutleggelse eller preken. Eller rettere sagt: Det er fire korte prekener med etisk innhold, med både dramatiserende og formanende trekk. Alle handler om alvorlige synder. I formen nærmer de seg katekismesangene.

Det som tematisk binder dem sammen er at de alle handler om "*himmelropende urett*". Om samtlige synder sies det i Bibelen at de "roper til Herren", han som er den rettferdige dommer og forsvarer av de svakes rettigheter.

Den første synd er mord. Fortellingen om Kains mord på sin bror Abel (1. Mos. 4) er teksten han "preker" over. "Hva er det du har gjort?" sier Herren til Kain. "*Din brors blod roper til meg fra jorden!*" (1. Mos 4,10). Og Petter Dass utlegger, med skikkelig "trøkk":

3
*Merck, Jorden sigis have Mund,
og Blod at have Mæle,
Til Vidnisbyrd, at hvilken Stund
Du Liv af Folk vil stæle,
Da skal den Jord, hvorpaa du staar,
Forbande dig ihvor du gaar,
Ja hver en Jordens Tue
Skal likesaa som føre Krig,*

*Marck, Ager, Eng benegte dig
Aldelis sin Formue.*

4

*Ihvor du gaar og paa hvad Sted
Du daglig dags skal høre,
Formedelst ond Samvittighed
en Hylen for dit Øre;
Thi see, det Blod som er udøst,
Skal givis baade Maal og Røst
Og dig for Gud anklage
og med et u-afladet Skriig
anmode Gud væmodelig
sin Morder-Mand at plage.*

Og Petter formaner:

8

*Bed Gud regiere Sind og Aand,
Lad Vrede Roed ei fæste,
Opløft ey nogen hastig Haand
Imod din fattig næste,
Tænck hand af samme Malm er støbt,
Tænck hand af Gud er dyrekiøbt,
Vild du det Tempel fælde,
Det HERren selver har opbyggt,
Det lade dig og andre stygt
At bruge Vold og Vælde.*

"Den anden syndisk Raab og Skrig,/der er de Sodomiter/Med Utugt vederstyggelig/Inbyrdis sig besmitter" (Str. 9). Sodomi i moderne språkbruk er å ha seksuell omgang med dyr. Petter Dass bruker det i betydningen "homoseksuell praksis". Teksten hans denne gangen er hentet fra 1. Mos. 18-19, fortellingen og byene Sodom og Gomorras undergang. Ifølge bibelfortellingen sto disse byene ikke til å redde p.g.a. sin store synd, trass i Abrahams forbønner for dem. Herren sier til sin venn Abraham (18,20): "Sannelig, det lyder høye klagerop over Sodoma og Gomorra, deres synder er overmåte store." Bibelteksten har en meget dramatisk oppbygging. Hele 6 ganger ber Abraham for byene. 6 er ufullkommenhetens tall. Men da det ikke fins så mange som 10 rettfærdige i byene, er katastrofen uavvendelig. Petter Dass følger opp fortellingen og advarer sine lesere:

18

*Gack ud med Loth af Sodoma
At du din Siæl kan spare,
Hvem ej har lyst at gaa derfra
Hand staar sin egen Fare,
Thi den der er en Sodomit
Hand bliver fra Guds Naade qvit
Og mit i Pølen havner,
Om Abraham af Graven stod*

*Og ti gang for ham bede lod
Det dog slet intet gavner.*

Det tredje "Raab" finner vi beskrevet i 2. Mos. 22,22-24.: "Dere skal ikke plage enker og farløse. *Plager du dem og de roper til meg, vil jeg høre deres rop.* Da skal min vrede flamme opp og jeg skal slå dere ihjel med sverd så konene deres blir enker og barna blir farløse."

I Det nye testamentet finner vi det uttrykt slik (Jakobs brev 1,27): "En gudstjeneste som er ren og feilfri i Gud og vår Fars øyne, er å hjelpe enker og farløse barn i deres nød."

Kan det tenkes at Petter hatt hatt et spesielt forhold til dette? Farløs ble han som 7-åring. Mor hans ble enke to gange. Vel innrømmer han at en kreditor har krav på sine utlånte penger, også fra ei enke. Og han kjenner fristelsen til å gå for hardt ut. Men da gjelde følgende ord fra Skriften:

27

*Men Skriften dig forklarer det
Paa langt en anden Maade,
Du skaffe skal en Enke ret,
Uagtet nogen Baade,
Kand hun ey give Vederlag,
Skal Gud det vel en anden dag
Erindre dig til gode,
Men gjør du vitterlig u-skiel,
Bekommer det dig aldri vel,
Det maa du vist formode.*

Forelegget for "den fjerde Synd, hvis Skrig opgaar," er 5. Mos. 24,14-15: "Du skal ikke gjøre urett mot en fattig og nødlidende dagarbeider, enten det er en landsmann eller en innflytter som bor i en av byene i landet ditt. Du skal gi ham lønn samme dagen, før solen går ned, for han trenger lønnen og venter med lengsel på den. *Ellers kan han rope til Herren og klage på deg, og du blir skyldig i synd.*" Petter følger opp med en fin sosialetisk appell i strofe 34:

*Hvis jeg forvolder Suck og Skriig,
Forinden mine Vegge,
Den Gud, hvis Haand har mig bereed,
Har og bereed min Tienner med,
En Gud har gjort os begge.*

Hyrden Petter advarer og veileder: "Hvo Synd frivillig øver,/Hand samler Stene til sin Grav" og det å "hvile" seg i synden, det er å hvile seg "Paa de forbandet Hynder"(strofe 37). Nei, sier han, la Skriften veilede deg (27) og "Bed GUD regiere Sind og Aand" (8). Her taler sjelesørgeren. Og i siste strofe framstår Petter som pønitensepredikant:

38

*Forresten vil jeg raade dig,
Du saa din` Sager lempet,
At it alvorlig Bønne-Skriig
All syndig Raab neddemper,
At Røgen som af Munden gaar,
Fra Himmelen det Giensvar faar:*

*See, Vreden er formildet,
Saa Satan med sit Klagemaal
Og Synden med sit store Skraal
kand blive plat forspildet .*

"Om Syv Tal i Bibelen".

7-tallet har alltid vært betydningsfullt i tallmystikk og magi. Tradisjonen stammer trolig fra kaldeisk astronomi og astrologi, med dens sju kjente planeter og ukas sju dager og deres innflytelse på menneskenes liv. Vi finner motivet igjen i mye gammel diktning, også i jødisk og kristen tradisjon (Sml. 7 dødssynder, 7 himler), der 7-tallet er et hellig og fullkomment tall. Petter Dass går gjennom sitt bibelstoff og finner 7-tallet både her og der, også litt i den tidlige kirkehistorie. Det vil føre for langt å gå detaljert inn i dette. Diktet er forholdsvis løst komponert, kronologien er ikke gjennomført, og tross alle rike tradisjoner han knytter til, må jeg innrømme at jeg synes dette er det minst interessante diktet i hele Bibelske Viise-Bog. Merkelig nok har diktet 20 strofer. Et slikt dikt burde da vitterlig ha fått 21 strofer, 3x7! Er det blitt borte en strofe?

"De syv Ord på Korset JEsus talte"

Evangelistenes beretninger om Jesus på korset er her forelegget. Sannsynligvis ligger en såkalt evangelieharmonie til grunn. Det vil si en sammenstilling av de fire evangeliene etter en rimelig kronologi. Diktet er stramt i formen, stramt komponert med en strofe på hvert av de sju bibelordene, med en strofe til innledning og en til avslutning. En stillferdig salmetone lyde gjennom det hele. Siktet med diktet går klart fram av første strofe: *"Siu verdig Ord gick af hans Mund, / Og de bør aldrig glemmis."* Lite utleggelse er nødvendig, kun strofe sju rommer en forklaring: *"Thi hand fullkomment hver en Punckt, / som Skriften om ham spaaede"*. Men han ytrer en personlig takk (str. 6):

*Hav Tack, O JEsu lille,
At du den beeske Dødsens Kalck,
For os uddricke ville.*

Dette "O JEsu lille" virker litt lite "dassisk". Er det et lite signal om at Petter Dass ikke var helt ukjent med de åndsstrømninger som etter hvert skulle ta over oppbyggelsestradisjonen og teologien - pietismen?

Oppsummerende om rammediktene.

Vi har sett at dette innholdsmessig er temmelig ulikt stoff.

Bare det siste diktet bygger på nytestamentlig materiale, forøvrig som det eneste i hele BV. Det første og det siste diktet er dikterisk tilretteleggelse av bibeltekster, nær sagt "uten å legge noe til eller trekke noe fra." Siktet er klart kateketisk-pedagogisk å "meisle" bibelfortellingene inn i bevisstheten hos tilhørerne og leserne. Det lengste av rammediktene, "De fire raabende Synder", tar opp fire etiske spørsmål, bygd ut fra et felles motiv. Diktet har en prekenliknende form og sikter mot eksistensforandring hos tilhører og leser. I sum inneholder rammediktene viktige elementer av en preken:

-Livets skapelse

-Livet i skaperverket, med advarsel mot adferd som river livet ned

-Han som gir liv gjennom sin død

Presten og kateketen lar aldri dikteren løpe av med seg. I god prekentradisjon lar han sitt verk munne ut i en nytestamentlig meditasjon. Trass i all turbulens livet inneholder, og som Det gamle testamentet vitner sterkt om, finnes det en forsoningsakt der Skaper og skapning forenes: Jesu død på korset.

Så langt har vi forsøkt å gi en liten innføring i det bibelmateriale som Petter Dass benytter i rammediktene i BV. Vi har også sagt noe om hvordan dette materialet brukes her.

Hoveddelen - de episke diktene.

Her vil vi også starte med bibelmaterialet og etterhvert bevege oss inn i Petter Dass sine tekster.

Det bibelske grunnlaget for disse diktene er prosatekster fra Det gamle testamentet. Unntaket er Jobs bok, der også bibelteksten i det alt vesentlige har en poetisk form. Vi skal komme tilbake til Job-diktet. De øvrige tekstene henter sitt innhold fra "barokke" tider i Israels historie. Her har Petter Dass funnet stoff som sikkert i stor grad tilfredsstilte smaken i hans egen samtid. Skjematisk kan vi sette opp hans stoffvalg slik:

DIKT I BV	GT	TID F. KR.
Gedeon (Gideon)	Dom. 6-8	Ca. 1200-1020
Jephtha (Jefta)	Dom. 11-12	"
Samson 1 -2	Dom. 13-16	"
Elisæis (Elisja) 1 -6	2. Kong. 2-13	Ca. 850-800
Om Troldqvinden Endor (Saul)	1. Sam. 28	Ca. 1020-1000
Nabals Historie (David)	1. Sam. 25	"

Vi ser at stoffet faller i tre grupper, ut fra hvilket bibelsk skrift de er hentet fra. Dette plasserer dem igjen i tid i Israels historie. Både Dommernes bok, 1. Samuelsbok og 2. Kongebok hører med blant Det gamle testamentets historiske bøker, altså bøker som beretter Israelsfolkets historie. I tillegg kan vi komme med enda en presisering: Alt sammen er hentet fra den skriftsamlingen som moderne bibelvitenskap kaller "Det deuteronomistiske historieverk". Dette omfatter alle Det gamle testamentets historiske bøker fra og med Josvas bok til og med 2. Kongebok. Denne skriftsamlingen har fått sitt navn fordi den har en enhetlig stil og et profilert budskap som samsvarer med det som 5. Mosebok (Deuteronomium) har. Den tid som her beskrives, er tida fra at Israels folk under ledelse av Moses utvandret fra Egypt etter sitt 400-årige eksil der. Historikerne setter denne utvandringen til 1200-tallet f.Kr. Framover i tid strekker perioden seg til det neste eksil, etter Jerusalems fall i året 586 f. Kr., da kong Nebukadnesar deporterte store deler av jødefolket til Babylon. Samlet omfatter da denne historiske litteraturen et tidsrom på 7-800 år.

Man rekner med at det deuteronomistiske historieverket har fått sin sluttredaksjon under det babylonske eksil, i alle fall før 538 f.Kr., da de første av de deporterte fikk vende tilbake til Israel.

Grunnen til at disse historiske fakta refereres såpass utførlig, er at vi her har å gjøre med noe mer enn en historisk krønike. Dette historieverket er skrevet ut fra et bestemt historiesyn, nemlig *et profetisk-teologisk historiesyn*. Verkets anliggende er å formidle Guds veldige tale gjennom Israels stormfulle historie. Gjennom folkets opplevelse i sin historie, kaller Gud Israel til bot og omvendelse. Vi kunne også kalle det et "pønitense-teologisk historiesyn". Altså et perspektiv som burde gå rett inn i 1600-tallets teologiske tenkning. Dyp syndserkjennelse kommer til uttrykk i dette historieverket. Forfatteren(e) gir Gud rett i alt som han har latt komme over Israel.

Nå kan man innvende at å anlegge moderne bibelvitenskaps metoder på en analyse der man spør etter bibelbruken hos Petter Dass, det er fullstendig uhistorisk. Men saken er, at man trenger ingen moderne kunstgrep for å oppdage pønitensepreget i kildene. Det ligger så klart i dagen at man egentlig kunne si at å bruke disse kildene til å forkynne pønitense, det ville være den mest naturlige måten å anvende bibelteksten på! Jeg vil tro at en så nøyaktig bibelleser som Petter Dass må ha oppdaget dette. Pønitensegenren var forøvrig noe han mestret aldeles utmerket. Et av hans leilighetsdikt, bergenssangen "Første Plaster", er et utsøkt eksempel på dette.

I oppstillingen foran så vi at de tre første diktene i BV hentet sitt stoff fra Dommernes bok. Nettopp her er dette synet sterkt og programmatisk framme. La oss ta en titt på Dom. 2, 6-3,6. Det fortelles her hvordan Israel holdt seg til Herren så lenge Josva og hans slektledd levde. De "hadde sett alle de store gjerninger hadde gjort for Israel" (2,7) og var trofast mot den Gud som hadde berget dem. Men så kom et nytt slektledd "som ikke kjente Herren og ikke visste hva han hadde gjort for Israel (2,10):

"Da gjorde israelittene det som var ondt i Herrens øyne. De dyrket Baål-gudene og vendte seg bort fra Herren, deres fedres Gud, som hadde ført dem ut av Egypt. De holdt seg til andre guder, slike som folkene omkring dem hadde. De bøyde seg og tilbad dem, og således vakte de Herrens harme. De sviktet herren og dyrket Baål og Astarte-bildene.

Da ble Herren brennende harm på Israel og gav dem i hendene på røvere som plyndret dem. Han overgav dem til deres fiender rundt omkring, og de kunne ikke stå seg i kampen mot fiendene. Overalt hvor de drog fram, var Herrens hånd i mot dem.Derfor gikk det ille med dem. Og de kom i stor nød.

Da lot Herren det framstå dommere, som berget dem fra røverne.....Hver gang Herren lot en dommer stå fram iblant dem, var Herren med ham og berget folket fra deres fiender så lenge dommeren levde. For Herren hadde medynk med dem når de sukket og stønnet fordi de ble plaget og undertrykt. Men så snart dommeren var død, bar de seg ille at igjen, enda verre enn fedrene. De holdt seg til andre guder som de dyrket; de bøyde seg og tilbad dem. De holdt ikke opp med sine onde gjerninger og sin trassige ferd. Dom. 2, 11-19.

Vi får altså følgende skjema:

1. Utroskap mot Herren.
 2. Politisk undertrykkelse. Nød.
 3. Omvendelse (pønitense) og rop til Herren.
 4. Redning ved en dommer som Herren gir folket.
- (1. Ny utroskap. Osv.)

Dette kunne tydeliggjøres enda mer ved flere eksempler.

Men så må vi reise et interessant spørsmål: *Bruker Petter Dass dette stoffet slik stoffet selv legger opp til?*

Nei, han gjør ikke det.

Det var ikke fordi han ikke kunne. Vi har nevnt det første av bergensdiktene hans som ett eksempel. Hans Midtbøe har i sin biografi om Petter Dass (1947, 2. utg. 1997) også påpekt at mot slutten av 1670-årene, under trykket av svenskekrigen, finner vi denne pønitense-tonen i flere av diktene hans. Bl.a. i diktet om Iver Skonsengs forskrekkelige blodskam finner vi dette preget sterkt og inderlig.

Årsaken til at bibelstoffet i vår sammenheng ikke brukes til pønitense-forkynnelse, er nok at siktet med diktene *ikke* først og fremst er det vi, med et mer moderne ord, ville kalle vekkelsesforkynnelse.

Hva vil da Petter Dass med de episke diktene i BV? Hva bruker han stoffet til?

Ved første gangs gjennomlesning får vi inntrykk av at dette er en rekke underholdenede helte-dikt. *Det* er det også! Her er fart og action, listighet, mot og temperament, her er underfulle og eventyrlige hendelser i god barokkstil:

Om Gideon: Hans utrolige mobilisering og motstandskamp, hans krigslist og hans veldige seier over Madian (midianittene). Strofe 24:

*Der Madian hørte Basunernis skrald,
Ham tyktis ald Verden vil stande paa fald,
Hver flyde det snarest hand kunde,
Forlod sine Tælder med Hysten og Skrig,
Ey nogen hialp anden, hver skøttede sig
Saa rømte de hedenske Hunde
Til bierge, Buskatzer og Lunde.*

I diktet om "*Jeptha*, den Gileads Mand / en Hælt, icke vant til at sove", går heltens overmot sin tunge lagnad i møte. Tragedien er uavvendelig, som i en norrøn saga. Allerede i strofe 2 presenteres vi for det spenningsbærende moment:

*Hand siger til Herren: Saa fremt at jeg faar
En Seyer af Ammon at hente
Hvad først af mit Huus giennem Døren udgaar,
Det gives skal Herren til Rente,
I hvad det og er,
Hvad Navn det end bær,
Det har du til Offer at vente.*

Og så: Strofe 5:

*Da Jephtah tilbage fra slaget kom hjem,
Hans datter i gyldende Smycke,
Gick ud med en Dantz den uskyldige Lem,
At ønske sin Fader til Lycke,
Der Jephtah nu saae,
Sin Datter der staae,
Begynte ham Hiertet at trykke.*

I de to diktene om *Samson* møter vi kjærlighet og hat, svik og begjær, fiendskap, blod og hevn, kjempeliv og gåtefullhet, styrke og svakhet i dramatisk forening og med tragedien som utfall.

De 6 sangene om *Elisæi Historie* har et annet preg. Her er det *underet* som står i sentrum, knyttet til begivenheter i gudsmannen Eliseus' liv.

Diktet om *Troldqvinden i Endor* handler om jødernes første konge, Saul. I Petter Dass' strek, er dette blitt en dramatisk spøkelseshistorie med tragedien som undertone.

Endelig *Nabals Historie*: Dette synes å være en historie om helten som seirer på alle fronter, endog på kjærlighetens.

For å få et fyldigere bilde, vil vi nå se litt nærmere på de bibelske foreleggene.

Dommernes bok, som er kilde til diktene om Gideon, Jefta og Samson, skildrer ei svært urolig tid. Vi er i Israels landnåmstid, 1200-1020 f.Kr. Mose etterfølger, Josva, har ført folket inn i det lovede land. Men her bor de israelske stammene midt iblant fiendtlig innstilte stammer og folk og stadig bryter uroligheter ut. I denne tida får israelsfolket ledere som både skal lede de militære kampene og foreta visse rettslige tiltak for å konsolidere stillingen. Det er disse lederne som kalles *dommere*. Både Gideon, Jefta og Samson var slike. De skildres som helter, men som fortellingene om dem viser, så har de alle også antiheltens karaktertrekk. Det er viktig for den deuteronomistiske historieskriver å få fram at dommerne er Guds svar på folkets bønner, etter at de i nøden har omvendt seg og ropt til Gud om redning. Dommerne er altså oppreist av Gud. Men de har selv ikke noe guddommelig over seg. De er menneskelige redskaper, med de ofte derav følgende brist.

Det samme kan sies om kong Saul, som regjerte 1020-1000 f. Kr., israelsfolkets første konge. Helten som ikke var "*helt med Herren*" og som derfor kom i andre makters vold.

Kong David er kronhelten i Israels historie. Med ham festet kongedømmet seg i jødefolket. Så markant var han at han har gitt grunnleggende trekk til messiasskikkelsen, et av de viktigste trekk i jødisk tenkning.

Stoffet i Nabal-diktet er hentet fra den urolige perioden i hans liv, mens kong Saul fortsatt satt på tronen og mens David allerede var salvet for å ta over. Saul står sin rival etter livet. Nabal har neppe noen særlig viktig funksjon i denne sammenhengen. Men Nabal-historien viser hvordan David seirer fordi han, i kontrast til Saul, lever helt med Herren.

Med Eliseussangene er vi midt inne i Israels kongetid, ca 850-800 f. Kr. Stor-Israel er delt i Nord-Riket Israel og Sør-Riket Juda. Deuteronomisten ser stort sett kongene i Nordriket som frafalne konger, med svakhet overfor de fremmede guder og med undertrykkelse av retten som gjennomgående trekk. Flere av profetene kom derfor til å stå i skarp opposisjon til disse kongene. Det profetiske anliggende var: "Vend om til Herren Sebaot! Gjør rett og rettferdighet, også mot de små og svake! Da vil Herren vende ulykken bort fra dere!" Elia og Elisja, som vi idag betegner dem, står i profethistorien som innledende skikkelser til denne holdningen, som overgangsskikkelser til de store domsprofetene.

Elisja eller Elisæus var av velstående bondeætt og elev av Elia (Elias). I tillegg til sin åndelige funksjon, kom han til å spille en stor rolle i de politiske begivenheter. Dette ser vi noe av både i den 5. og den 6. av sangene i BV.

Hvis vi legger bibelteksten og diktene ved siden av hverandre, ser vi med en gang at bibelteksten er fanget opp og gitt Petters strek og farge. Et eksempel fra Gideons-diktet:

Dom. 7,12-13:

Midjanittene, amalekittene og alle som tilhørte stammende i øst, lå nede i dalen så tett som gresshopper. Og kamelene deres var det ikke tall på; det var så mange av dem som det er sandkorn på havets strand. Med det samme Gideon kom (inn i fiendens leir), var det en som fortalte kameraten sin en drøm. Han sa: "Nå skal du høre hva jeg har drømt: Et byggbrød kom trillende ned i Midjanittenes leir. Da det kom til et telt, støtte det mot teltet og veltet det over ende, så det ble liggende.

Petter Dass, strofe 15-17:

*Men Madiam, Amalek, og Østerland ok
Var saasom Gresshopper forsamlet i Flok,
En Hob og usigelig Skare,
Camelerne vare som Støvet i Sky,
Der hørtis et Bulder og skrekkelig Gny,
af Vogner og Hester hin snare,
Hver stod paa sin Vagt og tog vare.*

*Da Gedeon nu ned til Leyeren kom,
Fortælte den ene den anden hva som
Ham sælsomt i drømme kom fore,
Jeg drømte, mig tyckis at Aske-bagt Brød
Kom trillend', og gav et forferdeligt Stød
Paa Madians tælder saa saare
De bævet saa mange de vare.*

*Mig tycktes, det Byg-brød til Lejeren kom,
og slog paa Paulunet og veltet det om,
At det sig saa skyndelig hastet
Til Madians Tælder med rendend' Galop,
Det øverst faldt ned, og det underst kom op,
Og Folcket hin anden antastet,
At alting i Dynge laa kastet.*

Her ser vi to trekk: Først en *sterk troskap mot bibelteksten*, ned i detaljer, faktisk også i ordstillingen i begynnelsen av strofe 15. Dernest en *dramatisering* som gjør at vi både hører og ser tydeligere det som skjer. Han dveler ved de dikteriske poengene, og ved å male dem ut, øker han effekten og gir ytterligere spenst til teksten. Og en viktig sak: *Han tømmer aldri sine tekster for teologiske poenger*. Ikke overmaler han dem heller. Han levner f.eks. i Gideons-diktet aldri noen tvil om hvem som er årsaken til Gideons utrolige og kløktige seire, hvem som er den egentlige strategen bak. Allerede i strofe 2 sies det at "Guds Aand oppmuntrede Gedeon fast" og i strofene 7,9,10,12, og 14 repeteres det: "Gud sagde til Gedeon". Altså: Det er lydigheten mot Gud og troskapen mot hans ord som seirer. Denne sannheten samles ikke til en belærende konklusjon tilslutt, den forkynnes ikke eksplisitt. Men den ligger der, som en gulltråd i mellom alle de andre fargestrådene i billedveven.

I Jefta- og Samson-diktene er teknikken litt annerledes. Likevel kommer det meget klart fram hva han mener om Jefthas ubetenksomhet (strofe 1 og 14). Det går ganske enkelt ikke an å gjøre Gud slike løfter! Det er "uret"! "Langt bedre var det / at Løftet i sønder var revet." I sin

illustrasjon til diktet får Karl Erik Harr fint fram den samme forskrekkede avsky hos Petter Dass som jødene og den bibelske tradisjon alltid har hatt overfor menneskeoffer. Petter tar seg til hodet over denslags! Men villmannen Jefta var tydeligvis ikke så stø i Herrens ord og lover. Der ser dere hva *det* kan føre til!

Noe av det samme inntrykket får vi av Samson. Skal vi kalle ham en slags bibelsk variant av Eigil Skallagrimson? "Hand tacket Gud, som hialp ham ud" (I,29) av nøden. Og i sin siste stund "Samson til HErren veemodelig sucker, / Kiærste Fader, o kom mig ihu" - og så ber han sin siste bønn om å få hevn over sine fiender, filistrene, som har blindet ham.

Vi moderne mennesker rister noe på våre kultiverte hoder av sånt sagaliv. Og selv om Petter Dass levde i en tid med stor sans for de dramatiske kontraster, ryster også han noe på hodet av Samson: "Gjorde dog stundom det hannem ej sømte" (II, 29). Dessuten: "Skiøger har ofte de sterckeste bunden / Ingen i Verden er lydeløs funden." Også gjennom en antihelt, et bristfeldig redskap i Guds hånd, kan Gudsordet få sagt oss noe til advarsel og lærdom! Forøvrig er det interessant å se hvordan Petter Dass bruker Samson i katekismesangen til 2. trosartikkel: "Den Fierde Sang: Pint under Pontio Pilato, korsfæst, død og begravet" (Strofe 19):

*Velsignet være JEsus Krist!
Din Død har reddet mangen,
Du blev den rette Samson vist,
Som slog den dig tog fangen,
Du bar oppaa din skuldre bort
Den mørke Port
Og est u-skad udgangen.*

Samsons død ble en stor seier over hans fiender. Jesu død ble også en stor seier over hans fiender. Bare så mye større, så mye mer aktuell og med personlig utbytte, også for Herr Petter: "Jeg skal en ærlig Rolighed / For din Skyld eengang nyde."

Sangene om Elisæus har ikke dette spenningsfylte som preger heltekvadene med sitt utgangspunkt i Dommerboka. Elisæus-sangene forekommer meg alle sammen å være variasjoner over samme tema. Dette temaet settes fram i den første sangen, i avskjeden mellom profeten Elia og hans etterfølger Elisja eller altså: Elisæus. I strofe 22 sies det:

*Guds Ord og Løfter blev ved Magt,
Thi som Propheten havde sagt,
Lod Herren det og blive.*

Ingen tvil - Guds ord står fast!

Et interessant trekk ved disse bibelfortellingene bør nevnes: Flere av de under Gud gjør ved profeten Elisja har paralleller i evangeliene i Det nye testamentet. Her fins en dødesoppvekkelse og et naturunder (Anden Sang) og helbredelsesunder (Tredie Sang). Historiene er effektfulle i seg selv og godt egnet både for Herr Petters stil og publikum. Men har den gode pastorale dikter, med sitt stoffutvalg kanskje også tenkt: "Dette er fin klangbunn for evangelieforkynnelse. Herren er i går og i dag den samme!?"

Det kan tenkes at Hans Midtbøe har rett når han antyder at Petter Dass med valget av 1. Sam. 28, om "Trolldqvinden i Endor", har villet markere noe om forholdet til mørkemaktene. Rune Hagen sannsynliggjør dette med sin artikkel "Beelzebubs fluer - Trolldomsoppfatninger hos Petter Dass" (i "Herr Petter 350 år". Et festskrift fra Universitetet i Tromsø. Ravnetrykk nr.

13, red. Sigmund Nasset, Tromsø 1997). Nærheten til de hedenske "finner" og deres trolldomskunster kan være en grunn. Hekseri og trolldom var i høyeste grad realiteter for Petter Dass og hans samtid. Prestene ble også opplært i hvordan de skulle forholde seg til slike fenomen. Diktet kan være ment som et skremmeskudd: "Se hvordan kong Saul, som var tenkt til noe så stort, mister både krone og ære ved denslags!" I den bibelske konteksten er denne fortellingen utvilsomt et tegn på Sauls forfall.

I "Nabals Historie" er "gulltråden" temmelig anonym i "veven", så vidt jeg kan se. Skal vi antyde en viss moral: Egoisme og gjerrighet er bare dumt og til å le av, og kan også ende tragisk. Som du sår, skal du høste! Dessuten: Gud leder sine.

Sammenfattende så langt kan vi si om visene med stoff fra de historiske bøker i Det gamle testamente: Det er fortellergleden som bærer stoffet. Og med stoffet bæres poengene fram, ikke i form av pekefinger eller preken, men som edle tråder i en fargerik billedvev, full av dramatiske bilder: Ha tillit til Gud! Han kan hjelpe! Han kan lede og ta vare på oss gjennom kriser og vanskeligheter. Hans ord er til å stole på! Holder vi oss til det, unngår vi tragedier som de som rammet Samson, Jefta og Saul.

Men altså: Hvor storartet får ikke Petter Dass framført dette! Dette er "narrativ", fortellende teologi som skal synges inn. Gjennom en engasjerende episk vise beveger innholdet seg inn i sinnet for så i ettertankens rom kanskje omdannes til verdier og holdninger. Å, nei, Petter slutter aldri å være prest. Men for en fascinerende måte han er det på!

"Jobs Historie".

Igjen vil vi gå litt inn på det bibelske materialet, før vi ser på hvordan Petter Dass tar fatt i det. Med Jobs historie er vi over i et helt annerledes bibelstoff, både med hensyn til form og innhold. Litterært tilhører Jobs-boka den gruppe av gammeltestamentlige bøker som kalles "*Skriftene*". Dette er bøker med hovedsaklig poetisk innhold, som Salmenes Bok eller Salomos Høysang eller stoff av visdomspreget karakter, som Salomos Ordspråk eller Forkynneren. Dette er stoff som i liten grad skal tidfestes historisk. Jobs Historie er det lengste diktet i BV, med sine 66 strofer. Så er da også et veldig stoff det dreier seg om, både av omfang (40 bibelsider, 42 kapitler), dybde og intensitet. Temaet er dette: Hvordan kan Gud være rettferdig når det rettskafne og fromme menneske blir rammet av de sværeste ulykker og plager? Med andre ord: Lidelsens problem, *teodise-problemet*.

Job har tre venner. De går ut fra at gjengjeldelsesloven gjelder uinnskrenket. Derfor må det, ifølge vennene, være en svikt i Jobs liv, når slik ulykke er kommet over ham.

Job tror også på gjengjeldelsesloven. Likevel benekter han energisk at det var noen skjult synd i hans liv som kunne være årsak til alle de ulykker som kom over ham. Ville da Gud forkaste ham? Eller var ikke "systemet", skyld-straff tenkningen, stort nok til å romme Gud?

Til slutt åpenbarer Gud seg for Job. Etter dette møtet kjenner Job Gud på en ny måte og han bøyer seg i ydmyk takknemlighet. "Gud er Gud" for å sitere Petter Dass. Dette mysteriet rommer Guds umåtelige og uransakelige visdom, makt og kjærlighet. For dette bøyer Job seg i støvet og avstår fra all selvhevdelse og krav på noe fra Gud. Før hadde han bare kjent Gud av omtale. Men nå har han opplevd et møte som forandrer alt for Job. Ut av dette møtet springer tillit og kjærlighet. En forståelig Gud blir for liten. "Å se Gud" gjør det mulig å bære alle gåter uten å forstå dem.

Jobs bok er da ikke bare en behandling av lidelsens problem. Først og fremst er boka en lovsang til Gud. I sammenlikning med ham blir alt annet smått, selv de mest uforståelige gåter,

ja, selv lidelsen. Jobs bok er et diktverk som vil vise vei ut av lidelsen og prise Guds storhet og godhet.

Forskerne antar at boka er blitt til mellom år 500 og 300 f.Kr.

Det er interessant å se hvordan Petter Dass bruker dette stoffet. I Bibelen er Jobs-bokas poetiske corpus omkranset av en prosaramme på vel to og et halvt kapittel. I den innledende ramme skildres Jobs liv og situasjon fram til etter at alle ulykkene har rammet ham og de tre vennene kommer for å trøste. Den avsluttende ramme skildrer kort Herrens tilrettevisning av vennene og Jobs vekst til ny og større velstand. I bibelteksten utgjør prosarammen ca. 5% av den totale tekstmasse. Hos Petter Dass omfatter rammestoffet vel 50% av den samlede tekstmasse! Vi møter her altså epikeren, fortelleren Petter Dass som legger 10 x større vekt på Jobs *historie* enn det Det gamle testamentet gjør.

Den poetiske corpus av bibelstoffet har etter mitt skjønn to høydepunkter. Først i kapittel 3 der Job etter å ha blitt rammet av endeløse ulykker forbanner den dagen han ble født. Dernest mot slutten i kapittel 38-42,6 der Herren svarer Job og Job gir Ham rett. Her møter vi *dramatikeren Petter Dass*. Nettopp disse dramatiske høydepunktene behandler han forholdsvis bredt. Her får virkelig Nordlands-poeten Petter Dass boltre seg. Krokodillen, som i bibelteksten her spiller en vesentlig rolle i beskrivelsen av det underfulle skaperverket, får i herr Petters dikt hvile. Hvalen er hans eksempel på storheten i Guds skaperverk (53):

*Kand du vel sætte på den Hval
En Ring uti hans Næse,
At hand imod din Villie skal,
I Bølgen icke blæse?
Tør du vel ham paa Kieften slaa
Og ham paa Næsen kneppe?
Hand agter Jernet saasom Straa
Og Kaaber saasom Kieppe.*

Vi kan også nevne at det nye verdensbilde har preget Petter Dass sin forming av stoffet. I Job 38,4 står det: "Hvor var du da jeg la verdens grunnvoll?" Hos Petter blir dette (strofe 46-47): "Hvor var du da jeg Jordens Grund / Og hendis Mercke satte? / Hvo gjorde det hun ble saa rund? / Kand du det vel befatte? / / Hvor bred er Jorden i sin Kreds? /"

Det som opptar det meste av plassen i den bibelske framstillingen, er tre samtalerunder mellom Job og vennene hans, der hver av vennene kommer med sine innspill og Job svarer. Det kommer også inn en ny person, Elihu fra Bus, som i en lang tale går i rette med Job. Disse kjører fram sine argumenter og Job parerer. I alt 34 bibelkapitler brukes på dette ordskiftet. En ortodoks dogmatiker kunne sikkert ha funnet dette stoffet som "gefundenenes Fressen". Petter Dass skjærer det ned til 12 strofer. Selv om det kan hevdes at Dass-versjonen av Jobs historie er for lang, ser vi likevel hvordan han her strammer stoffet inn og gir det en episk og dramatisk struktur. Ikke minst interessant er det å legge merke til hvordan han gir stoffet et mer hjemlig preg, både ved å kutte det mer fremmedartede ned til et minimum og ved å tilpasse det til et aktuelt miljø- og verdensbilde. I norsk kirkehistorie er dette et meget tidlig eksempel på *kontekstuell teologi*. Her var sannsynligvis Petter Dass en pioner i vår kirke. Denne siden ved ham er vel verd et grundigere studium.

"Jobs Historie er det sted i BV hvor Petter Dass kommer sin samtids pønitensetenkning aller nærmest. Her fastholdes Guds uransakelige majestet. "For min Forstand for højt det falt" (strofe 58). Jobs erfaring etter sitt Guds-møte kan uttrykkes med ordene fra den bibelske

salmisten i salme 73, 25-26: " Når jeg bare har deg, ønsker jeg ikke noe på jorden. Om kropp og sjel forgår, er Gud for evig min klippe og min del." For Petter selv var denne holdningen til Guds mysterium ikke fremmed, slik vi bl.a. kan se det i hans katekismesanger om nattverden. Et eksempel kan være strofe 18 i "Alterens Sakramente. Dend første Sang om Brødet , og dets indstiftelsis Ord":

*En Daare spør af sin Forstand
Om Alters Sacramente,
Hvor Christus der indkomme kand?
Vill derpaa Svar forvente,
Jeg svarer dig: Gud har sin Vey
Paa mange Stæder, hvor at ey
Du vide kand til prikke
Hvad sagde Jacob Patriarck?
Gud er i denne Stad og Marck,
Dog vidste jeg det ikke*

Denne holdningen var noe av det Petter Dass selv fant svar i når livet gikk imot. Et godt eksempel er "Betencning", diktet han skrev til sin fetter Petter Jespersen i København etter at han hadde mistet ei fullastet jekt på Stadthavet i 1692. Det er som vi nesten hører Job og Petter synger duett, Petter med den lyseste overstemmen (strofe 6,8,11,14):

*Hvad skal Jeg ved Uløcken sørge?
dend er Naturens accident;
Jeg bør mig heller selv at spørge,
om Jeg ey saadant har fortient,
Ach Jo, Jeg arme bliver funden
i guds Register dybt giældbunden*

*Udaf mit laante brød og stöcke
min gud i naade skiære lod,
hvad kan jeg andet end samtycke
og knæle for hans guddoms-fod?
Hand er min overmand og herre,
Jeg tacker gud det ey gick værre.*

*En nøgen hud var all min eye,
da Jeg fick verden først at see,
Og naar Jeg skal all verdens veie,
Da vil mig samme skiæbne skiee.
Jeg kom herind med blotte lænder,
Jeg skal herfra med tomme hænder.*

*Tack for du lod mit godtz omkomme,
og satte for mit liv pardon,
du stædet ey at 2de domme
skal siges ud paa min person.
Du godset tog,
men livet skaante;*

Jeg tabte kun, det gud mig laante.

"Naken kom jeg fra mors liv, naken vender jeg tilbake. Herren gav, Herren tok, Herrens navn være lovet" (Job 1,21) sier Job - og Petter Dass. Livet er omskiftelig. Prøvelsene åpnet for Job-dimensjonen.

Sammenfattende synspunkter.

Vi har i denne gjennomgangen forsøkt å peke på hvordan det mangeartede bibelstoffet blir anvendt av Petter Dass i BV. Til slutt skal vi forsøke å knytte trådene litt sammen.

Hva er det Petter Dass vil med sitt verk?

Jeg tror han vil gi sine lesere en *opplevelse*!. Han vil vekke deres appetitt. Når lesningen - eller den sanglige framføringen - av et eller flere av diktene i samlingen er avsluttet, sitter leseren og tilhøreren igjen og tenker: "Du verden, dette var sannelig litt av en historie!" Ut av dette springer kanskje en motivasjon til å holde denne historien fast, til å lære den utenat. Den episke tråden og de dramatiske, merkelige episodene var til hjelp under innlæringen. Når så interessen først var vakt, var også interessen for nytt stoff våknet: - "Har Dokker Petter- dekt?"

Fortellingen - det er Petter Dass sin metode i BV. Det å være *fortelleren* er en viktig del av hans pastorale filosofi. I dag har denne måten å drive teologi på fått sin renessanse i det som blir kalt *narrativ teologi*. Men dette er jo i virkeligheten en svært bibelsk metode. Vi kan tenke på Mesterens egne liknelser. Disse er forkynnelse av Guds Rike. Samtidig er de fortellinger som står der som perler i verdenslitteraturen. Vi kan tenke på skapelsesfortellingene, som vi har vært inne på, og de andre fortellingene i urhistorien. Fortellinger, ja. Kanskje vi kunne kalle det *arketypiske fortellinger*. Og samtidig forkynnelse av Gud, av hans vilje og vei og menneskets plass midt inne i det hele.

"Tids-Fordriv" kaller Petter Dass sin bok. "Lysthavende til Fornøyelse". *Underholdning* ville vi kalle det. Eller kanskje "entertainment". Javel. Men da må vi huske på hva slags råstoff han bruker. Ikke gresk og norrøn mytologi, selv om han kjente og brukte den klassiske mytologi i andre av sine dikt. Dette er "*Aandelige Tids-Fordriv*", og kilden er der hvor prester alltid har hentet sitt råstoff: Bibelen. Det er *bibelske* fortellinger han gjengir, i hele sin dramatiske fylde. Dermed er den interessen som blir vakt hos hørere og lesere en *bibelinteresse*, dypest sett. Og det å vekke bibelinteresse er i høy grad en pastoral sak. Han vil åpne Bibelen for folket, et folk som levde under kontrastfylte og dramatiske forhold, både i tid og i geografi. Dynamikken og dramatikken i diktene drives fram av momenter som både var i tidens smak og som var av kontekstuell karakter.

Noen vil innvende at Herr Petter ikke alltid trekker fram de mest sentrale bibelsteder i BV. Vel, rammen rundt det hele - skapelse (det første diktet) og gjenløsning (det siste diktet) - er noe av det mest sentrale en teolog og kristen forkynner kan beskjeftige seg med. Men så er det altså dette, at mens de skriftlærde og dogmerette preker førte til både glemsel og innsovning i benkeradene, (en forordning av 1645 foreskrev *vekkere* i kirkene!), så ble "Petters" bibeldikt gjentatt og husket, lest, sunget og lært i generasjoner. Kanskje har pedagogen og kateketen i Peter Dass sett at sannelig må vi få fram mer av bredden i den bibelske overleveringen! Dermed holdt han bibelinteressen i folket ved like.

I boka "Rapport om Petter Dass" (Oslo 1978) sier Kjell Heggelund til Sverre Inge Apenes: "Det er som forkynner at Petter Dass søkte å få feste i folks bevissthet".

Har han rett? I katekismesangene, ja, utvilsomt. Men i BV? Vi har jo pekt på at hans metode her er fortellingen.

Men hva er *en forkynner*? Vanligvis tenker vi oss forkynneren som en predikant som utlegger og forklarer og fortolker en bibeltekst. Det nytestamentlige ordet for å forkynne er "keryssein". Dette betyr alltid "offentlig, høyløyd proklamasjon". Forkynneren er altså en herold som skal bære fram sin herres budskap uten å legge noe til eller trekke noe fra. Vi har sett at Petter Dass hele veien ligger tett opptil teksten, som han viser stor respekt for. Også i BV gjelder det: *Scriptura sacra est verbum Dei!* Nettopp her avspeiles noe svært viktig ved Petter Dass' teologiske grunnholdning og skriftsyn, slik han hadde lært det ved Københavns universitet. Også i BV ivaretar han sin teologiske integritet. Han gjør det på sin måte, som dikter og forteller. Likevel tror jeg Kjell Heggelund har rett. For også her i BV er han herold for sin Herres budskap, en forkynner og prest som i sin bibelbruk viser stor troskap mot sin Herres ord.

Det hevdes stadig at Petter Dass ikke var noen teologisk nyskaper. Han var ingen teologisk systembygger og fulgte sin tids dogmatikk uten avvik. Dette er i og for seg rett. Men etter at man på denne måten har "reduisert" hans teologiske betydning, blir vi likevel sittende igjen med endel spørsmål: Hvorfor ble Petter Dass så viktig for trosliv og livstolking, særlig i Nord-Norge, men også langt videre? Hvorfor er Petter Dass fortsatt "levende", mens hans samtidige kolleger i teologien stort sett er "stein døde"? Ett av stikkordene som etter mitt skjønn vil kunne lede oss i retning av et svar på disse spørsmålene, er "*kontekstualitet*". Det vil føre for langt å gå nærmere inn på dette i denne artikkelen. Som tidligere nevnt, gjenstår her et grundigere arbeid for å yte Petter Dass rimelig rettferdighet som teolog. Til nå har vi, etter mitt syn, gjort oss for lettvinnt ferdige med teologen Petter Dass.

Denne artikkelen handler om Petter Dass sin bibelbruk i Bibelske Viisebog. Vi har sett på hans teologiske forutsetninger for dette. Vi har forsøkt å gi en innføring i det bibelske materialet han benytter seg av, og vi har prøvd å finne ut hvordan han bruker materialet, hva han gjør og hva han ikke gjør med det.

Sannsynligvis gjorde Petter Dass det som er noe av det viktigste en teolog og prest kan gjøre: *Han gjorde Bibelen levende*. Det er grunn god nok til å ta ham på alvor som prest og forkynner. I 1987 hadde Det norske bibelselskap en kampanje under mottoet: "Bibelen åpen for alle". Man kunne faktisk tro at Herr Petter hadde det samme motto i tankene da han skrev BV. I en tid med liten lesekyndighet fant hans tekster veien inn i folks bevissthet, trolig først og fremst ved muntlig tradering. Muntlig tradering betyr arbeid, innlæring. Folk fant det verdifullt å bruke tid på Petter Dass. De arbeidet ham inn - og han arbeidet seg inn hos dem, preget tanker og livsfølelse i generasjoner. Særlig gjelder dette folket i nord. Men hør hva Sivert Aarflot ca. år 1800 sa om sunnmøringene i hans egen heimbygd på nordvestlandet: "Petter Dass' Sanger havde virkelig den største Deel i Folkets Kundskab og Moralitet." Lars Roar Langslet sier i sin Petter Dass-bok (1984): "Petter Dass formet folkets virkelighetsoppfatning og fantasi." Ikke minst fantasien må ha fått viktige impulser fra BV. Men jeg vil også føye til: *Petter Dass formet folkets tro*.

Det er gledelig mye som sies, kan sies og skal sies om Herr Petter i hans store jubileumsår. En ting *må* sies, enkelt og greit. Erik Bye sa det i et avisintervju samband med utgivelsen av hans Petter Dass-plate for flere år siden: "Petter Dass var først og fremst prest". Jeg slutter meg til. Også hans Bibelske Viise-Bog bærer dette grunnpreget, på sin egen, spennende måte. Mens vi venter på at den nord-norske kirkehistorien skal skrives, vil jeg slutte med å fram sette følgende som min personlige tese:

Ingen enkeltperson har innvirket mer på nordlandsk tros- og kristenliv enn forfatteren av Bibelske Viise-Bog, presten og dikteren Petter Dass, mannen som ville åpne Bibelen for alle.

LITTERATUR:

Apenes, Sverre Inge: Rapport om Petter Dass. Oslo 1978.

Balling, J. L. og Lindhardt, P. G.: Den nordiske kirkes historie. København 1967.

Bibelen. Oslo 1978.

Bremnes, Ola: Jubel og sang. Petter Dass visebok. Oslo 1997.

Dass, Petter: Samlede verker bind 1-3. Red.: Sverre Inge Apenes og Kjell Heggelund. Oslo 1980.

Forfang, Sven Erik: Petter Dass - prest og poet. 1989.

Glebe-Møller, Jens: Københavns universitet 1479-1979. Art.: Det teologiske fakultet 1597-1732.

Kaiser, Otto: Einleitung in Das alte Testament. Gutersloh 1969.

Kapelrud, Arvid: Israel fra de eldste tider til Jesu fødsel. Oslo 1963.

Langslet, Lars Roar: Petter Dass, vår store salmedikter. Oslo 1984.

Midtbøe, Hans: Petter Dass. Oslo 1947/1997.

Neset, Sigmund: Red. av: Herr Petter 350 år. Et festskrift fra Universitetet i Tromsø. Art. Hagen, Rune: Trolldomsoppfatninger hos Petter Dass. Tromsø 1997.

Pöhlmann, Horst Georg: Abriss der Dogmatik. Gutersloh 1973.

Skarsaune, Oskar m.fl.: Den skjulte Gud. Oslo udatert.

Sæverås, Olav: Jobs bok. Bibelverket. Oslo 1980.

Aarflot, Andreas: Norsk kirkehistorie bind II. Oslo 1967.

Denne artikkelen er en ny og bearbeidet utgave av et foredrag holdt på litteraturseminaret under Petter Dass-dagene på Alstahaug i 1987.

Forfatternes adresser:

Lektor Laila Akslen, Oskar Braatensveien 2 A,
N- 1412 Sofiemyr, Norge

Sokneprest Torgils Aurdal, Forsbakkvegen 3,
N- 8613 Selfors, Rana, Norge

Høgskolelektor, cand.phil. Øyvind Danielsen, Øvreveien 46,
N- 9500 Alta, Norge

Førsteamanuensis, dr.art. Jon Haarberg, Institut for
nordistikk og litteraturvitenskap, Box 1013, Blindern,
N- 0315 Oslo, Norge

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER ÅRGANG 1997

INDHOLDSOVERSIGT

ARTIKLER

Akslen, Laila: Petter Dass - ein lærd Europæer og folkediktar	s. 175-180
Akslen, Laila: Petter Dass, Som boer mod Verdens Ende?	s. 181-184
Andersen, Lisbeth Smedegaard: Kære herr Redaktør!	s. 111-126
Aurdal, Torgils: Petter Dass' bruk av Bibelen i "Bibelske Viise-Bog"	s. 185-203
Danielsen, Øyvind: Jubilæumsåret for Petter Dass	s. 153-158
Grøm, Ragnar: Martin Luther i norsk salmetradition	s. 77-94
Hansson, Karl-Johan: Finländsk hymnologi i medvind	s. 145-148
Haumann, Erik: Salmemelodier	s. 127-132
Haarberg, Jon: "Siunges under sin egen Melodie"	s. 159-174
Jensen, Eva Maria: Tre polske passionssange: Et eksempel på senmiddelalderlige sange på nationalsproget	s. 5-20
Johansen, Johannes: Min Yndlingssalme	s. 33-35
Lissner, Holger: Min vej til salmerne	s. 49-76
Lyster, Jens: Synd og nåde i to salmer af Steehn	s. 21-29
Lyster, Jens: Et overset katekismusvers af Grundtvig - men hvor meget Grundtvig?	s. 30-32
Nielsen, Thorvald: Den korsfæstede Kristus og den lille Jesus - et grundtræk i Kingos theologi	s. 36-38
Tveit, Sigvald: Forsamlingssangen i konservative religiøse miljøer	s. 133-144

ANMELDELSER

Teensangbogen (Peter Balslev-Clausen)	s. 39-40
Salmer 1997 i Norge (Ivar Mæland)	s. 95-96

TEKSTER OG MELODIER

Andersen, Lisbeth Smedegaard Andersen: "November"	s. 110
Dass, Petter: "Herre Gud! Dit dyre Navn og Ære"	s. 149-151
Dass, Petter: "Om alle mine lemmer"	s. 152
Lissner, Holger / Mørch, Carsten Johs. / Strategier, Johan Herman:	s. 45-47
Wren, Brian / Ull-Britt Gustafsson-Pensar: "Who Is She"	s. 2-6

SMÅSTYKKER, MEDDELELSER

Appendix til Eva Maria Jensens artikel:	
Tre polske passionssange"	s. 97-109
Forfatterne adresser:	s. 43, 96, 148 og 205
Koralseminarium i Lund:	s. 42
Korrektion af Paul Rønnovs responsum: "Om det kgl. Vajsenhus's privilegium på udgivelse af salmebogen"	s. 41
Redaktionelt	s. 1
Tilbud vedr. Steffen Arndal: "Den store hvide flok vi see .."	s. 43

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf. 35 32 36 23.

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf. 64 76 29 01

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf. 39 62 79 27.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf. 35 37 39 73.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf. 45 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, teol.dr. Gustav Björkstrand,
Eriksgatan 5 D 102, SF-20110 Åbo, Finland. Tlf. 921 32 46 59.

Førsteamanuensis, cand.phil. Sigvald Tveit
Øvre Smestadveien 53B, N-0378 Oslo, Norge. Tlf. 22 14 20 99.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72.

Professor, fil. & teol. dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavik, Island. Tlf. 5 62 90 09.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Sekretariat:
Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær. Tlf. 35 32 36 23.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende), Birgitte Ebert, Laura Lundager
Jensen, Vagner Lund (redaktionssekretær), Ove Paulsen og Lone Vesterdal.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og N.F.S. Grundtvigs Fond.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde.

02449 KHC
OVE PAULSEN
TOFTHØJVEJ 37
9280 STORVORDE

303

000